

Kyrkogatan 42

-historisk återblick för åren 1619-2013

Jörgen Rosén 2013

historisk återblick

GÖTEBORG

Göteborg 1624

42 NYA GÖTEBORG

Byggnadsingenjör Johan Schultz fick lägga ut planen för det nya Göteborg. Stadsplaneringen är i stort sett oförändrad sedan Göteborgs bildande. Alla gator skar varandra både då och nu i rät vinkel och en 1600-talskarta kan fortfarande används som orientering i innerstaden.

Att skriva om föreningens tomts nästan 400-åriga historia är ingen lätt uppgift. Tomter har slagits ihop och delats. Arkiven är inte fullständiga och stadens ritningsarkiv börjar först under 1800-talet. Utöver detta har kvarteren bytt namn ett flertal gånger. Som tur är har två forskare redan gått igenom fastighetslängderna fram till och med 1800-talet. Här återges den mest troliga version när uppgifterna är otydliga eller tvetydiga. För att lättast bringa lite ordning i historiken tror jag det är lättast att kalla tomten, under och inåt gården för det västra huset i tegel för tomt nummer 70. För det östra huset i vit puts kallar vi tomten för nummer 71.

Göteborg bildas

1600-TALSSTADEN. I Jönköping någon gång under perioden 17-19 mars 1619 utfärdade Gustav II Adolf ett privilegiebrev för ett nytt Göteborg. Dessa interimprivilegier blev sedan till ordinarie privilegier 4 juni 1621. Nu skulle staden ligga på Gullbergs ängar. Det var de platta sankta strandängarna nedanför Lilla och stora Otterhällan och Kvarnberget. Borgarna i gamla Göteborg, Nya Lödöse, blev mycket förbittrade när de tilldelades tomtmark i den sumpmark Göteborg då bestod av.

DET VAR holländare som ritade Göteborgs första stadsplan under 1619-1620. De utgick från den stadsplan de ritat för Batavia, numera huvudstaden Jakarta, på Java i Indonesien några år tidigare. Då städerna planerades att bli handelsstäder ritades den stora hamnen inne i stadens hjärta tillsammans med två sidohamnar. Den planerade

runda kanalen i stan fick skrinläggas då Kvarnberget hade en underjordisk utlöpare. Istället blev det den nuvarande klassiska raka sträckningen. Alla gator skar varandra i rät vinkel. Göteborg skulle skydda Västsverige och var en stad omgiven av kraftiga befästningar som både höll fienden på avstånd och tjänade som effektiv tullgräns mot älven samt den omgivande landsbygden. De första årtiondena byggdes murarna om och reparerades men sedan fick anläggningarna delvis förfalla och i slutet av 1700-talet hade Göteborg som befästning spelat ut sin roll.

tomterna

EN STOR del av området där Göteborg grundlades var vattensjuk mark med djupa lerlager. Trots att kanalerna bidrog till dräneringen krävdes omfattande pålningsarbeten. Kyrkogatan 42 ligger på gränsen till den då allra vattensjukaste delen som täcker en stor del av norra delen av staden.

GÖTEBORG VAR inom vallgraven en liten trång stad. Den tillgängliga tomtytan utnyttjades effektivt med små tomter och tät bebyggelse. Det uppstod tidigt en segregation i boendet. Andra kvarteret, området mellan Östra, Södra och Västra hamngatan, var finare än de andra med många hantverkare. Närhet till hamn och kanaler var finare än tomterna mitt i. De som ville bygga hus helt i sten fick tomter vid hamnen, det vill säga stora hamnkanalen. Här utmed hamnen kunde nu de förmögna köpmännen bygga sina hus. Med egna bryggor kunde skeppen lägga till precis utanför husen som även inrymde

magasin. Bostäderna kom senare att ligga mot Drottninggatan och verksamheten var i husen mot hamnkanalen. De som ville bygga med stengavel mot gatan och därinnanför med trä fick tomter utmed östra och västra kanalen, läs Östra och Västra Hamngatan. Övriga tomter tilldelades de som bara vill bygga i trä. Utöver denna uppdelning, vad det senare visade sig teoretiska tilldelningen, drogs det lott om tomterna. Eftersom det var få av invånarna i Nya Lödöse som ville flytta in i och fylla ut dymarken blev bebyggelsen väldigt utspridd med många tomma luckor mellan husen.

ÖSTRA HAMNKANALEN var en viktig trafikled. Kvarteret, föreningens fastighet ligger i, var utan tvivel redan vid Göteborgs grundläggning, ett av de förnämre i staden. Här vid Kyrkogatan bosatte sig flera av stadens köpmän.

TOMTERNA INNE i området var små, och avpassade för gavelfasadbygge mot gatan. 36 fots bredd mot gatan, dryga tio meter och ett djup på 20 meter. Det stämmer ganska bra för tomt 70 och 71 som är lite bredare och har tillsammans 23 meter gatufasad och en tomtyta på 581 m². Tomt nr 24, Östra Hamngatan 31, och tomt 72, Kyrkogatan 44, har hört ihop sedan 1600-talet. Till dessa införlivades tomt 70 och 71 på 1900-talet. 1997 skiljdes 70 och 71 från Kyrkogatan 44 igen.

husen

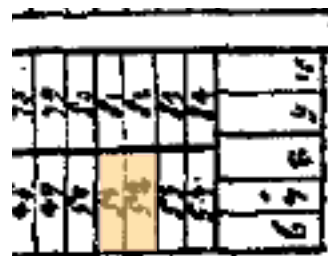
PÅ GAMLA kopparstick kan man se hur det såg ut i Göteborgs tidiga dagar. Kanalerna kantades av lindar och bakom dessa trädrader fanns hus och gårdar nära varandra men inte ända intill. Samtliga gamla avbildningar av staden visar en regelbunden bebyggelse med jämnhöga hus om två våningar. Det var höga spetsiga hustak och husen hade gavlar mot gatan. De höga gavlar och husens skorsten, som var

högre desto finare husen var, skapade ett karaktäristiskt men tidstypiskt utseende. Husen var klädda med bräder. Vissa gatugavlar kunde vara byggda i sten. Taken var belagda med näver eller torv men från Holland importerat taktegel blev med tiden mer och mer populärt. De förnämligaste husen låg på båda sidor stora hamnen. Trähusen är på grund av bränder helt borta från Göteborg centrum idag men från andra gamla svenska städer och gamla beskrivningar kan vi ändå få en bild hur det kan ha sett ut invändigt: I en borgerlig typbostad fanns det kök, stugan, det vill säga det stora rummet, ett par kammare och något gavelrum. De små blyinfattade fönstren skyddades nattetid av utvändiga fönsterluckor. En engelsk diplomat var inte särskilt nöjd med sitt boende här i Göteborg 1653. Han ansåg att rummen var illa möblerade och hade varken panel eller tapet ens i de bästa rummen. Sängen dög däremot då den bestod av varma dunbäddar. Husen saknade all den bekvämlighet som vi tar för givet idag. Till exempel avsaknaden av toaletter. Latrin och avträde grävdes istället ner på tomten. På 1780-talet fanns endast sju – åtta trevåningshus i staden och 1800 endast ett fåtal fyrvåningshus.

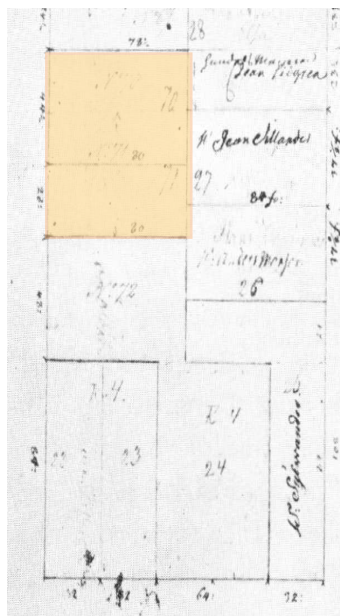
gatorna

STADSPLANERINGEN ÄR i stort sett oförändrad sedan Göteborgs bildande. Alla gator skar varandra både då och nu i rät vinkel och en 1600-talskarta kan fortfarande användas som orientering innerstaden. Gatunamnen som användes under 1640-talet var ingenting som myndigheterna fastställde utan det var namn som tillkom av hävd. Det är få av dagens gatunamn som förekom på den tidens kartor. Kungsgatan har behållit sitt namn sedan dess. Under äldre tider har dock stavningen varierat, till exempel som Konungsgatan. I stadsplanen från 1621 var denna Konungsgata något bredare än andra gator.

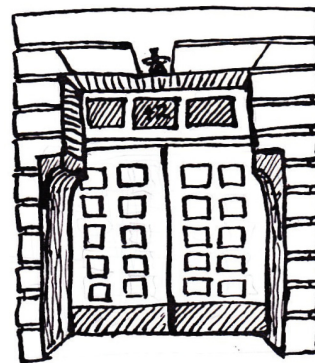
KARTOR

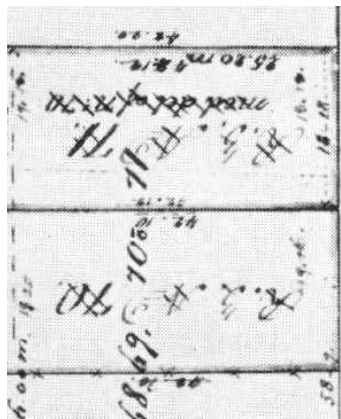
Del av kvarterskarta 1600-tal. Gulmarkerat område är tomt 70 och 71.

Del av kvarterskarta 1700-tal. Gulmarkerat område är tomt 70 och 71.

K A R T O R

Stadskarta 1800-tal. Sammanslagning av tomt 69 och 70.

kyrkogatan

KYRKOGATAN ÄR också en av de få gatorna som har samma namn nu som då och finns med på kartorna från 1620-talet. Namnet bör ha tillkommit under den tid då staden bara hade en kyrka. Namnet fastställs i den första definitiva stadsplanen med Kyrkiogatan år 1621-1639. På kartan från 1644 skrivs det Kyrkiogatan. Nuvarande Kyrkogatan sträcker sina 600 meter mellan Ekelundsgatan och Södra Larmgatan samt är numrerad 1-60. Föreningens fastighet ligger i ett kvarter som helt klarade sig från den rivningsvåg som gick genom stan på 1950-1980-talet. Även några av de omkringliggande kvarteren klarade sig bra till skillnad mot kvarteren i Östra och Västra Nordstaden samt i norra delen av kvarteren öster om Östra Hamngatan.

till fastigheten Västra Hamngatan 9/ Kyrkogatan och Kyrkogatan 33, krockar i taket där varorna hängdes upp för vägning och omlastning. Allt efter tiden gick minskade båttrafiken och istället ökade trafiken på gator och torg. 1903 började det tvååriga arbetet med att fylla igen kanalen. Därefter ersattes de hästdragna spårvagnarna som gått vid sidan om kanalen med elektriska spårvagnar mitt i gatan.

ÖSTRA HAMNKANALEN hade gator på båda sidor och skar rätt igenom gamla Göteborg. Träbroarna som korsade södra delen av kanalen vid Kungsgatan. Kyrkogatan och Drottninggatan ersattes på 1770-talet med vackra, välvda stenbroar. På 1880-talet ansågs kajmurarna vara i dåligt skick och vattnet smutsigt och illaluktande. Även här namngavs Kyrkogatans bro först år 1883 och då till Östra Kyrkogatubron. Både bron och gatan bredvid var starkt trafikerad av fordon och gående. År 1879 öppnades Göteborgs första spårvägslinje. Den sträckte sig från Brunnsparken till Stigbergsliden. Flera linjer tillkom senare och trafiken krävde huvud taget mer utrymme. Myndigheten och köpmännen ville därför fylla igen kanalen i motsats till den breda allmänheten som ansåg att kanalerna gav lugn och ro i staden. De hade också broarna som en populär samlingsplats. 1898 började arbetet med att fylla igen kanalen och bygga en ny bro över vallgraven söderut.

kanaler och broar

TROLIGTVIS BÖRjade arbetet med stora hamnen sommaren 1620 och övriga kanaler grävdes ut successivt. De många kanalerna krävde många överfarter. År 1689 fanns det till exempel 25 broar, alla byggda i trä. En av de första broarna var Lejonbron, som var en fast bro. Nästan alla övriga broar var öppningsbara. Broarna var byggda i trä och ersattes sedan på 1700-talet av stenbroar med vackra valv och järnräcken. Stora hamnkanalen var Göteborgs egentliga hamn fram till 1806.

VÄSTRA HAMNKANALEN, först benämnd Westra Hambnen och sedan Wästre Lille hambnen, hade på 1600-talet två träbroar i Kyrkogatan respektive Kungsgatans förlängning. Bron som förband Kyrkogatans delar fick 1883 namnet Västra Kyrkogatubron. Först på 1700-talet fick övriga långgator, gatorna i öst-västlig riktning, varsin bro över. Till Västra hamnkanalen kom pramar lastade med varor. Man kan fortfarande se i porten

KANALERNA ANVÄNDES inte bara till transporter. I kanalerna fanns det flottar där fiskförsäljarna höll till. Där fanns också särskilda skölj- eller tvättflottar. I Göteborgsbladet kunde man 1850 läsa om möjligheten att använda sköljflotten i Stora Kanalen. Det kostade den som inte hade något abonnemangskort 2 skilling banco per timme att vara där. Detta trots att det fanns stora betänkligheter över vattnets renhet. "En ohyggelig såppa" kallades

detta vatten i en Götehogstidning redan 1773. Detta hindrade däremot inte människorna till att ta sitt hushållsvatten härifrån. Kullerstengatorna bredvid var både gropiga och smutsiga. Avfallet, bland annat hästgödsel, låg i stora högar och bönder var ibland tvungna att kallas in för att rensa gatorna.

befolkningen

BEFOLKNINGEN ÖKADE på 1700-talet från cirka 6.000 till cirka 12.000 vid 1700-talets slut. Carl von Linne som besökte Göteborg 1746 beskrev staden som folkrik. I slutet av 1700-talet var det stor inflyttning, främst från Västergötland, Bohuslän och Halland. Det var främst okvalificerad arbetskraft som flyttade in. Söder om stora hamnkanalen, rotarna 1-4, området Kyrkogatan tillhör, bodde hälften av stadens gesäller, lärpojkar och drängar. De hade ofta svårt att betala sin skatt och erhöll så kallad avkortning, befrielse från att betala skatt. 40 procent av de som fick avkortning återfanns i route 1-4.

tomtens historik

ATT KALLA någon tomtägare är ganska slarvigt. När man går igenom alla sorters längder som mantalslängder, tjänstehjonslängder, bakugnslängder etc får man namn även de som bodde där och var verksamma där. Alla längder som finns är inte kompletta. De årtal som presenteras är därför ögonblicksbilder. Just det året finns det en dokumentation som är bevarad och sedan kan det komma luckor på flera år. Trots detta går kvarteret Bokhållarens, som Kyrkogatan 42 tillhörde, utveckling att följas från att ha utgjort en virrig mångfald av stora och små boningshus, visthusbodar, källare, stall och trädgårdar till det stenhuskvarter det är nu.

1600-tal

MANTALSLÄNGDERNA BÖRJAR

tidigt 1600-tal ett drygt decennium efter stadens grundande. 1637-1657 heter kvartersindelningen åttonde roten. Anders Gudmundssen äger en del av östra delen av tomten nr 70 år 1639. År 1657 ändras kvartersindelningen och tomten hamnar i tredje roten. Ambjörn Eriksson bodde på östra delen av tomt nr 70. På denna gård bodde senare Albrecht guldsmed. Om denne Ambjörn Eriksson är ingenting känt mer än att han levde under blygsammare ekonomiska omständigheter än sin namne Ambjörn Eriksson tolagsförvaltare. Tolag kan ses som tullavgift. Lorentz Kleinschmidt, Lorentz Swingelhammer 1637-1644. bodde på västra delen av tomt nr 70. Han var klensmed till yrket.

PÅ VÄSTRA delen av tomt nr 70 bodde fällberedare Mikael Rokes med hustru Elsebe Ungewitter. 23 mars 1693 värderades deras hus och gård till 540 daler silvermynt (daler SM). 10 daler SM räckte till en ko på den tiden. En ny värdering skedde 24 oktober 1693. Då stannade värderingen vid 350 daler SM. 19 mars 1694 protesterade Claus Engelke mot att Mäster Mikael Rokes hus och gård på Kyrkogatan, som hade värderats till 540 daler SM skulle utbjudas till försäljning för 400 daler SM. Detta skulle missgynna honom och omyndiga Hans Ungewitters barn. De hade till Mikael Roke lånat ut 150 daler SM mot årlig ränta. Fällberedaren hade sedan låtit sitt hus alldeles förfalla och ruttna bort till alla kreditgivares skada. Handelsmannen Lars Olofsson Böker lät för Hans Ungewitters arvingar, sig själv samt sin pupill och svägerska jungfru Elsa Ungewitter lägga ett bud på Mikael Rokes hus och gård på Kyrkogatan för betalning. Pupill var ett omyndigt och kanske föräldralöst barn som man tagit ansvar för. Hattmakaren Håkan Håkansson Sahlberg erlade huseköpspenning den 19 september 1695. Tidigare hade han köpt hus och gård på Kyrkogatan be-

Ä G A R N A

42 1600-TAL

Dessa personer är omnämnda i de gamla bevarade längderna:

Tomt nr 70:

Anders Gudmundssen 1637

Östra delen av 70:

Ambjörn Eriksson 1639-74, därefter änkan 1674-1681

Per Olsson köpman, i bakugnslängd 1674

Johan Bihlfelt skomakare. 1670-77. Burskap 19.1.1670. Gift med Kierstin Philipsdotter Schipping.

Västra delen av 70:

Lorentz Kleinschmidt klensmed, Lorentz Swingelhammer 1637-1644

Margareta Larsdotter 1645-46

Mikael Roke 1681-1696

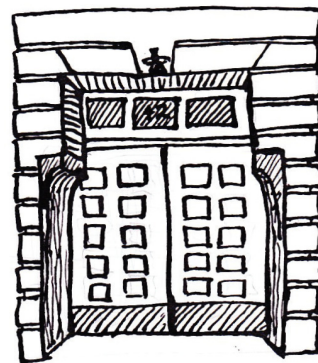
Håkan Håkansson Sahlberg hattmakare, Johan Kjöpring, 1696

Tomt nr 71:

Olof besökare 1651

Frantz Kock 1670-81 2 tomter

Bleckslagare Nat. Ditzinger 1/3. 1687

Ä G A R N A

42 1700-TAL

Dessa personer är omnämnda i de gamla bevarade längderna:

Tomt nr 70:

Håkan Håkansson
 och Johan Kiöpring
 Håkan Sahlberg hattmakare
 Carl Gustaf Lange Rektor Scholae
 1775-80.
 Martin Liedzen handelsman 1784
 Johan Hedberg Målare 1785
 Samuel Fiedler Skräddare 1786

Tomt nr 71:

Håkan Sahlberg hattmakare 1707, ½
 Samuel Veit, svärdfejare 1707 ½-1
 Änkan Elisabet Halbmeyer 1719
 Hindrich Drachman svärdfejare 1721
 Elisabeth Maria Drachman jungfru 1725
 Hans Södergren skräddare 1784 2/3
 Natanel Ditzinger bleckslagare 1787 1/3
 Anna Maria Skånberg änka 1787 1/3
 Johan Lange körsnär 1793 1/3 -2/3
 Bengt Bergström skräddare 1794 2/3
 Catharina Barkenbom jungfru 1798 1/3

Historik 1619-2013

lägen mellan Frans Kocks gård, tomt 71, och mönsterskrivaren Olof Olufssons gård å västra sidan för 360 daler SM från salige Hans Ungewitters arvingar. Samma år den 4 juni 1695 hade han gift sig med jungfru Eva Geppert, som var dotter till Christoffer Geppert och Brita Benedichtsdotter Alers. Hos honom bodde Barthold Hansson. Enligt tyska tomtepenningar 1676 ägde rådmän Frantz Kock två tomter på Kyrkogatan och en och en halv tomt på Drottninggatan. Frantz Kock tycks inte själv ha varit bosatt här utan han bodde istället på den gård vid Drottninggatan som han fick genom giftermålet 1655 med Margareta Olofsdotter. Hon var arvinge efter den tidigare ägaren Olof Svensson och efter Franz död gifte hon om sig med överste Anders Sinclair. Tomt 71 ärvdes sedan av sonen Frantz Kock, den tredje i ordningen, döpt 8 februari 1659. Han nöddöptes eftersom han var mycket svag. Gården kallades ännu 1706 för "Frans Kochsgård".

1700-tal

1715 VÄRDERADES tomt 70 till 400 daler SM, huset på tomten till 1200 daler SM och lösöret 400 daler SM. Sahlberg tillhörde vid denna tid den relativt lilla krets av förmögna hantverkare som fanns i Göteborg. Men det måtte ha gått utför med hans inkomster för 1719 utbjöds hans hus av kreditorer. All egendom förlorades sedan i branden 1721. För att återuppbygga sitt i vådaelden uppbrunna hus lånade Håkan Sahlberg pengar av Sebastian Tham. 1729 var det dags för kreditörerna att bjuda ut hans fastighet igen. Hattmakare Håkan Sahlberg kallas sedan för gammal och fattig och begravdes 1730. Vid konkursförhandlingar 1734 sålde sedan änkan Eva gården för 581 daler SM. Hon bodde ändå kvar år 1737. Hennes gesäll Jonas Wallström återvände från Norrköping och gifte sig med jungfru Maria Sahlberg. Han blev sedan hattmakare och omnämns

att bo på gården 1750. Jonas och Marias dotter, Anna Christina Wallström, gifte sig 1773 med rektorn för Trivialskolan i Göteborg och övertog samma år hela fastigheten. Rektor Lange blev efter studier i Uppsala och Greifswald år 1759 anställd vid Tyska skolan i Göteborg. 1760 överflyttade han till Trivialskolan, där han 1775 blev rektor. Sedan han 1784 hade blivit utnämnd till kyrkoherde i Gällstad såldes huset i Göteborg till handelsman Martin Liedzen. Denne sålde det redan året därpå till målare Johan Hedberg,

FRÅN FRANS KOCH den tredje övergick fastigheten på tomt 71 19 mars 1706 till svärdfejare Samuel Veit, vilken hade fått burskap i grovsmedernas skrå år 1704. Samuel hade köpt fastigheten tillsammans med hattmakare Håkan Sahlberg, som redan tidigare var ägare till hus och gård på tomt nr. 70, för 700 daler SM. Håkan övertog gården genom sin naborätt, det vill säga rätten som granne. Det var först dagen efter köpet som Samuel berättade att Håkan var delägare och hade naborätt. Remsnidaren Hans Kraupner menade på att han genom instrument köpt delar av baktomten från Frans Kochs änka och hade både förmånsrätt genom avtal och naborätt till gården. Veit och Sahlberg hävdade att Kraupner redan ägde tillräckligt många tomter för sitt behov. Angående Kraupners rätt till gården ansåg Veit och Sahlberg denna vara "en ting, som han uthan lag, Landsens övriga Bruk och praxi, skall själv behaga pådikta, emedan de, som bredevid på bägge sidor boende äre, av själva ordet nabors egentliga bemärkelse, och icke den som bor bakefter gården, skall kunna pretendera någon naborätt" enligt anteckningar från riksrådet. Magistraten hävdade, att Frantz Kocks änka inte hade rätt att förfoga över mer än hälften i gården "särdeles som hon ej hade tillstånd av någon av dess barn och mågar till den andra

delen av gården". Den ansåg också, att Hans Kraupner icke var "widerboende utan till en allmän gata boendes emedan dess baktomter ingen sådan pretenderad rättighet och förmån med sig hade". Sahlberg däremot "widerbodde förmälte gård på västra sidan", vilket föranledde magistraten att ogilla Hans Kraupners klander av Veits och Sahlbergs köp. Samuel övertog sedan gården helt för egen del varför Håkans köp med naborätt enbart verkar ha varit för syns skull. Samuel Veit lånade sedan 1706 200 daler SM av hospitalet och pantsatte sin gård på Kyrkogatan intill Håkan Sahlberg på västra sidan och intill Johan Ruth på östra sidan. Vid hans död 1719 ärvdes gården av hans änka, Elisabet Halbmeyer. Hon gifte 1721 om sig med svärdfejare Hinrich Drachma från Lübeck.

15 APRIL brann sedan hela stadsområdet innanför kanalerna ner. Elisabeth avled 1725 i barnsäng. Bouppteckningen efter henne visar ett efter branden 1721 nybyggt tre vånings trähus mellan handelsman Eric Nissens akterhus i öster och mästare Håkan Sahlbergs i väster. Bland inventarierna märkes 22 silverskedar, 3 bågare, 4 speglar, 1 skåp med gipsbeläten på, 3 hörnsåp, 6 kistor, 1 kistbänk, 1 tablett med vridna pelare, 6 holländska stenkrukor och mycket mera. I augusti 1784 inköptes egendomen för 1488 riksdaler 10 skilling av skräddare Hans Södergren från svärdfejare Drachmans omyndiga dotter, jungfru Elisabeth Maria Drachman. 1786-90 tycks äganderätten till gården vara delad. Hans sålde 1787 undervåningen i huset till bleckslagare Natanel Ditzinger. Hans bodde på landet och hyrde 1787 ut till handelsman Martin Littzen (Liedzen), handelsmannen Johan Gerhard von Öltken och skräddaren Benedictus, eller Bengt, P. Bergström. Natanel avled samma år och lämnade gården till sin änka, Anna Maria Skånberg. Från henne

övergick denna tredjedel av egendomen 1793 till körsnär Johan Lange. Skräddare Södergrens andel, de båda övre våningarna, övertogs året därpå av skräddare Bengt Bergström och av hans arvingar inköpte Lange år 1795 även den mellersta våningen. Mellanvåningen sålde han 1798 till jungfru Catharina Barkenbom.

1800-tal

EFTER BRÄNDERNA i början av 1800-talet som ödelade område efter område raderade ut i stort sett hela Göteborg ut. Efter det kunde man börja om helt från början med stadsplaneringen. Här var det arkitekt C. W. Carlberg som till mycket präglande det nya Göteborg. Enkla, strikta och jämnhöga fasader kom att ge ett vackert gatuperspektiv. Ännu var det en lantlig idyll. 21/10 1840 bestäms det att kreatur inte får släppas ut på stadens gator, alléer, vägar och parker. 1 riksdaler banko var vitet för häst, ko, svin och får och 24 skilling för kalkon, gås, höna och anka. Efter eldsvådan som 1802 ödelade hela andra kvarteret köpte skräddare Samuel Fiedler tomterna väster om föreningens och 1809 köpte han tomt nr 70 efter att ägarna fått denna reglerad efter en tvist med änkefru Maria Sjöberg. Nu införlivas tomt 70 med tomt 67-69. 1809 uppförs ett tvåvåningshus som på 1880-talet fick en rik dekor. 1838 beskrivs byggnaderna på tomten i ett besiktningsinstrument: Gatuhuset utgjordes av en grund murad av murtegel. På den uppfördes en stenhusbyggnad med tegeltak, som var byggd dels i två våningar, dels i en våning och med en vinkelbyggnad i väster.

1900-tal

OVANSTÅENDE BYGGNAD revs enligt Hus för hus 1923 men finns fortfarande på en ritning daterad 1924. Firman Fiedler & Lundgren drev i gårdsfastigheten en tobaks- och snusfabrik. År 1917 såldes den till AB Gustav Mark & Co och delades upp

Ä G A R N A

42 1800-TAL

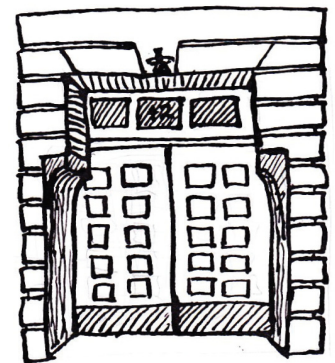
Dessa personer är omnämnade i de gamla bevarade längderna:

Tomt nr 70:

Sven Borgman, handelsman och dennes hustru, Christina Sahlin
Nils Tegner Ostindiske styrmannen sedermera löjtnanten 1801
Samuel Fiedler, skräddare och tobaksfabrikör 1809
Maria Sjöberg, bagareänka 1810 del av 70
Magnus Fiedler, tobaksfabrikör 1817
Fredrik Lundgren, tobaksfabrikör 1839
Anders Fredrik och Ivar S. Nilsson, tobaksfabrikörer 1865
Emil Nilsson och John Sjöberg, tobaksfabrikörer 1882

Tomt nr 71:

Maria Sjöberg, bagareänka 1810
Maria Sjöbergs arvingar
firma J. A. Kjellberg & Söner, 1868
Anders Fredrik och Ivar S. Nilsson 1868

Ä G A R N A

42 1900-TAL

Dessa företag har ägt fastigheten:

Gustav Mark & Co 1917

Nordiska Industri AB 1918

SEB/NABO 1967

SEB/Garnisonen

Tomo Fastigheter 1997

42 2000-TAL

Nuvarande ägare:
BRF Kyrkogatan i Göteborg 2003-

i två delar, nr. 67 A, som omfattade tomterna nummer 67-69 och nummer 67 B som utgjordes av tomterna nummer 70 och 71. ÅR 1918 köptes båda tomterna av Nordiska Industri AB som då hade verksamhet på Kyrkogatan 44 och Södra Hamngatan 31. Nordisk Industri sålde textilvaror under namnet NIAB. Någon gång sent 1900-tal tog SEB över husen som sedan såldes till TOMO 1997. 2003 blev BRF Kyrkogatan ägare till fastigheten.

branden

DEN FÖRSTA av de stora katastroferna skedde 1669 då området öster om Östra Hamngatan och ner mot Drottningtorget brann upp. Stora bränder fortsatte att uppstå med jämna mellanrum. Regeringen eftersträvade stenhus i staden och beviljade därför tullfrihet för holländskt tegel och takpannor. Trots detta fortsatte göteborgarna att bygga i trä fram till i början av 1800-talet då ett flertal bränder i princip bränt ner hela stadskärnan under ett tiotal år. Första gången hela området runt Kyrkogatan brann var 1721. Landshövdingen påtalade den stora förlusten med att husen i detta område som brann var de bästa i staden. Trots förordningar om stenhus byggdes inte särskilt många hus i sten. Ett envånings stenhus kostade 33 procent mer att bygga än ett trähus. Det var också svårt att få byggnadsmaterial, som till exempel tegel. Detta importerades bland annat från Holland. Utöver detta krävde stenhusen mer pålning och rustbäddsanläggningar. Fördelen med stenhus var däremot att då kunde murarna efter ett nedbrunnet stenhus ofta användas igen. Kungl. Maj:t påbjöd 1753 att all nybyggnation generellt i städerna skulle ske i sten. Redan några år tidigare hade samma befallning påbjudits för Göteborg. Tack vare kanalsystemet begränsades eldsvådorna naturligt.

20 DECEMBER 1802 02:30 började det brinna i buntmakare Langes trähus på tomt 71, det vill säga östra delen av Kyrkogatan 42. Klockan 3 på natten väcktes stadens invånare av trummor, larmskott och ett kraftigt slående på kyrkklockornas kant. De olika skråna var tvungna att infanna sig på eldstället när det brann. Vattentunnor framfördes på gatorna. Rapporttryttare sprängde fram på löddriga springare. Kommandoropen ljud under det förskräckliga oväsendet men förgäves. Branden gick inte att stoppa. Ena huset efter det andra jämnades med marken. Skribenten som beskriver detta tröstade sig i början av natten med att branden knappast skulle komma över till honom på andra sidan Kyrkogatan. Men han hade fel. Branden spred sig med ungefär tio hus i timmen. Invånarna flydde upp på fästningsvallen med de tillhörigheter de kunde få med sig. Efter nitton timmar, kl 22 på kvällen hade 179 hus i området, mellan Vallgraven, Västra-, Södra- och Östra Hamngatan brunnit ner. Det vill säga alla hus i detta stora område förutom två stenhus, gymnasiet vid Domkyrkan och Arfwidssonska huset. Båda apoteken, boktryckeriet och biskopshuset blev lågornas rov. Det var först vid de naturliga brandgatorna, kanalerna, som branden ebbade ut. 2761 personer blev hemlösa. När elden väl var släckt och faran blåstes öveer gick glädjemusikanter runt i staden och spelade i förtjusning. Många dagar efteråt blossade elden upp från grushögarna och fortfarande sex veckor efter branden steg rök upp från de avbrända platserna. Efter branden 1802 ansåg sig konungen att återigen upprepa förbudet för träbebyggelse i Göteborg. Högkonjunkturen i början av 1800-talet skapade stora förmögenheter och ökade stenhusbyggandet. Skolhuset som klarade branden revs 1824. På dess plats finns nu en minnessten jämte bysten av domprost Peter Wieselgren.

Historik 1619-2013

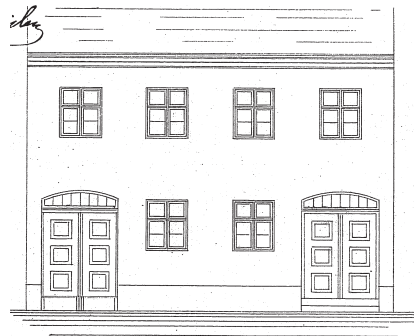
brandberedskap

GÖTEBORG HAR en lång historia av bränder. Det är nog anledningen till att Göteborg var först ut med landets första yrkesbrandkår. Redan 1639, 18 år efter det att Göteborg fick sina stadsprivilegier, stadsfästes den första brandordningen. Den ställde stora krav på samhället, invånarna fick inte ha öppen eld inomhus där det inte fanns någon skorsten. Torvtaken dömdes ut och tegeltak förordades. En skorstensfejare och en tornväktare anställdes. Den sistnämnda så fort tornet i Stora kyrkan var klar. Staden köpte in brandredskap, fem stegar och ett antal vattenspanner i läder. Trots detta hemsöktes staden av en mängd brandkatastrofer. Efter år 1794 slapp borgarna att agera stads- och brandvakter utan istället inrättades en särskild vaktkår. Denna, som bestod av två personer inom varje kvarter, ett stadsområde stort som området innanför kanalerna, skulle patrullera på gatorna mellan klockan tio på kvällen tills reveljen blåstes nästkommande morgon. Brandvaktens utrustning bestod av en yxa, ett läderämbar samt en lykta. Hans kompanjon stadsvakten hade en skramla i bältet, för att tillkalla folk vid bränder, samt en brandsax i handen. Den sistnämnda var mest till för att hålla fast tjuvar och orosstiftare. Varje helt timslag ropade brandvakten långsamt: "Från eld och brand, från fiendens hand, Beware Gud vår stad och land". Vid brand skulle brandvakten meddela detta genom sin harskramla. Grannarna skulle varsko varandra med höga rop. I kyrktornet skulle tornväktaren klämta på stora larmklockan. På Stora Torget, Gustav Adolfs torg, skulle skott avlossas från två kanoner. Smällarna från kanonerna var dock så kraftiga att fönsterrutor runt omkring krossades. Tornväktaren hade god uppsikt över stadens låga bebyggelse. Vid brand stacks det ut i röd flagga i riktning mot branden. På natten användes en röd

lykta för att markera riktningen.

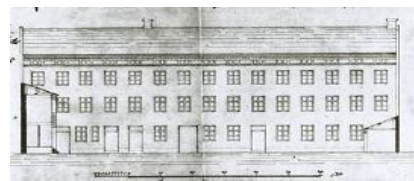
fastighetens historik

RITNINGAR FINNS från mitten av 1800-talet och framåt. På grund av sammanslagningar av tomter finns en del av fastighetens bygglov hos grannfastigheterna *Kyrkogatan 40* och *44* samt *Södra Hamngatan 31*.

Figur 1: Tvåvåningshus byggd 1814 på tomt nr 71. Bygglov 1861 för nya dörrar.

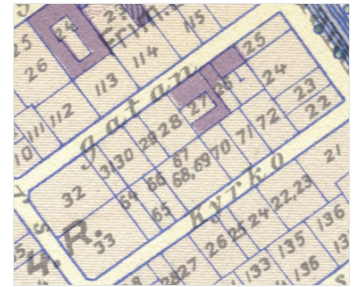
DEN ÖSTRA delen av fastigheten, tomt nummer 71, bebyggdes 1814 för bagareänkan Maria Sjöberg. Vid den här tiden var det överlag en låg bebyggelse och staden dominerades av tvåvåningshus. Maria byggde ett tvåvåningshus med osmyckad fasad och inkörsport i väster. Magasin, en lägenhet med fyra rum, stall, vagnbod och avträde fanns där 1867. 1861 söks bygglov för nya dörrar. På gården fanns det ett envåningshus, som innehöll ett stall för två hästar samt ett magasin.

Figur 2: Fabriksbyggnad byggd 1865 inne på gården på tomt nr 67-70. Snus- och tobaksfabrik fram till 1915. De fem fönstren som finns till höger hör till föreningens del av fastigheten.

UNDER 1800-TALETS industrialisering med ångmaskiner och elkraft blev inte fabriken längre beroende av vattenkraft utan kunde flytta in till städer-

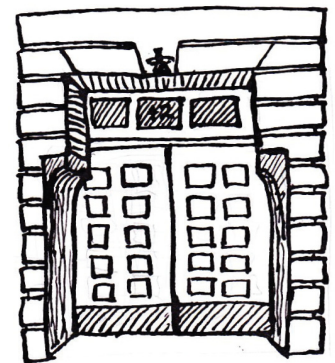
KVARTERET

42 KVARTERSNAMN

Genom åren har föreningens tomter haft följande kvarters- och tomtbeteckningar:

- Andra kvarteret -1637
- Åttonde roten 1637-1657
- Tredje roten 1657-1670
- Tomt nr 70 och 71. Stadens 3:dje rote. (Kyrkogateroten) 1714-
- Tomt No 67B, 1918-1930.
- Tomten No 10. I 19:de kvart. Bokhållaren. 1930-1979
- Inom Vallgraven 19:18 1979-1997
- Inom Vallgraven 19:19 1997-

TOMTERNA

Tomt 70, i väster, och tomt 71, öster

42 KYRKOGATAN 42

Här uppfördes 1809 på tomt nr 70 ett tvåvåningshus som på 1880-talet fick en mycket rikt utsmydd dekor. Det revs 1923. 1928-1929 uppfördes ett fyra vånings affärshus med fasad av gult tegel. Arkitekt A L Petersson försåg fasaden i bottenvåningen med rusticering, indragna fält och lisener.

Rusticering = murverk eller genom puts efterliknelse av råhuggen sten. Vanligt under nyrenässans och nyklassicism.

Lisener = flat svagt utskjutande väggpelare utan kapitäl.

Historik 1619-2013

na. 1793 ansökte Skräddare Samuel Fiedler om tillstånd för snusmalning som bisyssla till skräddarverksamheten. Härmed grundades Göteborgs äldsta tobaksfabrik som sedan gick upp i Svenska Förenade Tobaksfabriker, senare AB Svenska Tobaksmonopolet, vid monopoliseringen 1915. År 1865 övertog Anders Fredrik och Ivar S. Nilsson fabriken. De blev förmögna på verksamheten och 1882 skänkte de till Domkyrkan dess dopfunt i brons. Anders och Ivar byggde i samband med övertagandet 1865 en stor trevåningars fabriksbyggnad på gården till tomterna 67-70, nuvarande Hotell Vanilla samt föreningens västra del av tomten i norr, efter ritningar av byggmästare N. Andersson. Ångrummet placerades i östra delen, precis till vänster om nuvarande ingång C. Stadsarkitekt Strömberg anmärkte att skorstenen från ångpannerummet måste isoleras bättre och att eldning med stenkol ej fick äga rum. Man valde att uppföra fastigheten i gult tegel. 1700-tals-husen som uppfördes i tegel ofta var gula. Denna tegelfärg blev återigen populär under perioden 1850-1870. Fabriksbyggnaden finns fortfarande kvar och går från Hotel Vanilla fram till ingång C på Kyrkogatan 42. Enligt boken Hus för hus är fabriksbyggnaden, efter att ha inspekterat hotellets del, ovanligt välbevarad. Efter monopoliseringen såldes byggnaderna.

1917 OCH 1918 fick de nya ägare igen. På ritningar 1918 ser man att passagen mellan föreningens del och Hotel Vanilla del igensatta. Nu öppnas det istället upp mot öster och fabriken huskropp integreras med föreningens östra gårdshus. Fabriksbyggnaden på de 2/3-delar som återfinns hos Hotel Vanilla fick vinden ombyggd till en mansardvåning 1931. Föreningens gårdshus hade ingen påbyggnad inritad när varuhissen installerades 1936. Hissinstallationen resulterade i tornet ovanför trappuppgång C. Först vid den stora ombyggnaden 1997 dyker före-

ningens mansardvåning upp på gårdshuset i norr. Då var det ett fjärde fönster i öster istället för torn delen och fönstren inritade som takkupor istället för de fönster som finns idag. Det råder därför osäkerhet om när denna påbyggnad skedde. 1918 fanns det torvströavträde och en varmapparat i bottenvåningen i fabriksbyggnaden. Vid denna tid fanns det vattentoalett WC i östra gatuhuset. 1921 blir det garage inklusive "benzinskiljare" där avträdet och varmapparaten tidigare fanns. Det är nu utbyggnaden med det lilla taket som finns vid förrädslokalerna tillkommer.

Figur 3: Spår efter de gamla vindsfönstren. Små ingenmurade fyrkanter.

FIRMAN FIEDLER & LUNDGREN övertogs 1882 av handlarna Emil Nilsson och John Sjöberg, vilka 1886 genomförde en ombyggnad av det enkla tvåvåningshuset på tomt 71. Två våningshusen försvann från innerstaden nästan helt under 1800-talet. Det gamla gatuhuset byggdes på med en tredje våning jämte en hög vindsvåning, mansardvåning. Det lades på tung nyrenässansdekor genom den rustikornamentering och fönsterinramningar som finns kvar än idag samt installerades det nya portar och dörrar. I väster på huset var det genomgång till gården och i öster var butiksdörren placerad. Däremellan fanns det två fönster i mitten, i väster till ett kontor och i öster till butiklokalen. 1918 togs dörren i öster bort och ersattes med skyltfönster. Nu fanns det ingen utgång direkt till gatan. 1928 byggdes portarna och genomgången bort och fyra skyltfönster fanns nu mot gatan i bottenvåningen.

Se omslagsbild. 1967 fanns det ingång till butiken där andra fönstret från väster tidigare fanns och 1992 fick fasaden dagens utseende med ytterligare en dörr längst i väster.

Figur 4: Påbyggnaden 1886. Hur mycket av den tidigare byggnaden som är kvar är okänt.

1886 BYGGDES samtidigt östra gårdshuset. Det går fram till och med nuvarande trappuppgång C. Mellan de båda husen i norr går det fortfarande att se att kulörerna på husens tegel skiljer där fastigheterna sammanbyggs. Fastigheten hade ett taxeringsvärde på 195 000 kronor år 1899.

Figur 5: Gårdshus norr från 1865 möter gårdshus från 1886.

1918 TOG NIAB över och då byggdes

östra huset ihop med Kyrkogatan 44 genom att en mängd dörrar togs upp mellan fastigheterna. NIAB planerade också ett nybygge i väster. Under 1920-talet domineras arkitekturen åter av ett klassicistiskt formspråk. I hus för hus står det att föreningens västra gatuhus byggdes 1923. Detta kan inte stämma. Ritningarna är märkta 1928 och hösten 1928 var det inspektion av hur brandmuren skulle byggas. I mitten av 1929 reviderades ritningarna på flera mindre punkter. Mer korrekt är nog att fastigheten färdigställdes 1929. Arkitekt Axel Peterson på A. Krüger & son ritade 1928 ett fyra våningars affärshus med typisk 1920-talsdekor till exempel rusticering i bottenvåningen, indragna fält och lisener, se omslagsbild. Axel Peterson jobbade på den välkända arkitektbyrån A. Krüger & son som ritat en mängd kända byggnader i Göteborgs innerstad. Porten till gården placerades i väster och det västra putsade gårdshuset byggdes på pelare. Detta hus användes som förbindelsegång mellan norra och södra fastigheterna i väster samt som lager. Betongpålar på 15,5-17 meter utgjorde grundläggningen för denna fastighet. Industrikaraktären syns genom den öppna planlösningen som uppstår genom att bjälklaget hålls uppe av järnbalkar. 1928 angavs NIABs tomtareal till 901,5 m² och taxeringsvärdet på fastigheten var 645 000 kronor. 1977 byggdes lagerlokalerna om till kontor. Arkitekt Joel Holger. 1997 byggdes det om till nuvarande utseende med lägenheter. Arkitekt Anders Bellander.

Figur 6: Gårdshus väster från 1928 möter gårdshus från 1865. Igenmurning skedde av två av de

TOMTERNA

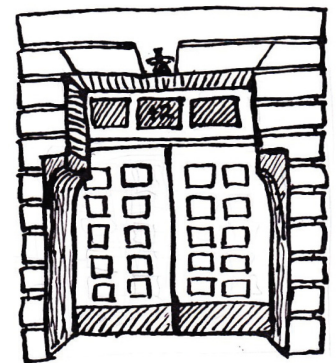

Tomt 70, vänster, och tomt 71, höger

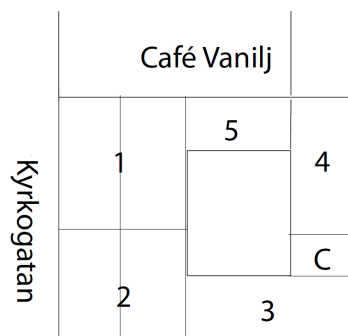
42 KYRKOGATAN 42

Fastigheten, tomt nummer 71, bebyggdes 1814 för bagareänkkan Maria Sjöberg. Det var ett tvåvåningshus med osmyckad fasad och inkörsport i väster. Det byggdes på 1886 med en tredje våning jämte en mansardvåning, tung nyrenässansdekor genom den rustikornamentering och fönsterinramningar som finns kvar än idag.

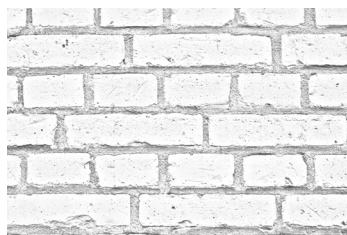
Mansardvåning = hög vindsvåning med mansardtak. Ett mansardtak är ett tak med brutet takfall, oftast börjar brytningen två tredjedelar frånnocken. Denna sorts tak underlättar en effektivare användning av översta våningen.

HUSKROPP

Situationsplan över huskropparna så som de benämns i kapitel användningen.

Krysförband som samtliga tegelväggar är murade i. En rad med helstenar följs av en rad med halvvstenar.

Historik 1619-2013

femton fönster i rad som kännetecknar hela fabriksbyggnaden.

HALVA BRANDMUREN, i väster, mot gatan låg 1928 på frisk dubbel rustbädd i fast lera, däröver 0,5 meter gråstensgrund. Norra halvan hade 1 meter hög gråstensgrund på enkel rustbädd med pålar tätt sammanslagna i mellersta raden med ett avstånd av 0,8 meter. Ovanpå gråstensgrunden är det en 1,5 meter hög och 1 meter tjock tegelvägg och sedan kom själva brandmuren. Denna mur behövde höjas med fyra meter för nybygget vilket den inte bedömdes tåla. En glidlösning gjordes med separerade murar och grunder. Lasten från den förhöjda delen av brandmuren och de laster som är förknippade med detta har lagts på sidomuren. Dessutom ersattes rötskadade delar av rustbädden i betong. Även underminerade delar förstärktes med betong. Avlastningen mot brandmuren som skulle bära nybyggets bjälklag bestod enligt de ursprungliga ritningarna av järnbalkar.

1936 BYGGDES en hiss där trappuppgång C nu är. Wilkensons ramfabrik flyttade 1967 in i hela bottenvåningen där butikslokalerna nu finns. 1968 ansöktes om en ljuslåda till höger om porten till gården. Skandinaviska banken var då ägare till fastigheten genom fastighetsbolaget Nabo. 1978 byggde de om industrilokaler till kontorshus med butikslokaler i bottenplan. Samtidigt förändrades/nyinstallerades en helt ny ventilationsanläggning. Soprummet hamnade där uppgång C finns idag och där hissen tidigare funnits som nu togs bort. Joel Holger Arkitektkontor stod för ritningarna, ingenjörsfirma Hugo I. Andreasson AB för byggnadskonstruktionerna och Axro Consult AB för VVS-konstruktion. 1992 ägde SEB fastigheten genom Garnisonen. Nu delas butikslokalen upp i två delar som det ser ut idag. 1997 beviljades Tomo fastigheter AB bygglov för ombyggnad till bostäder, företagslägenheter, fortfarande med bu-

tiker i bottenplan. Arkitekt Anders Belander. Ombyggnaden slutfördes 1998. Under 1997-98 genomgick fastigheten en grundlig ombyggnad och renovering. I samband med ombyggnaden renoverades i princip samtliga installationer och andra underhållskrävande byggnadsdelar förutom taket som renoverades 1997.

användningen

I HUSKROPP 2, se situationsplan till vänster vilken huskropp som avses, fanns det från början kontor och butik på bottenplan och kontor på våning 2. 1886 byggdes det på två våningar i huskropp 2 våning 3-4 och här blev det lägenheter. I den dåvarande huskropp 1, som revs någon gång 1923-1925, var det också lägenheter. I huskropp 3 beskrevs våning 3 som magasin. I huskropp 4, byggd 1865, var ångpannan och maskinrum beläget på bottenplan precis vid C.

1918 BYGGDES fastigheten, huskropp 2 och 3, ihop med Kyrkogatan 44. På varje våningsplan och i varje huskropp fanns det en förbindelse, en dörr och ett par trappsteg. Nu blev det lagerlokaler i huskropp 2-4 utom bottenplan i huskropp 2. Här var det packrum. Alla våningsplanen i huskropp 2-4 var i förbindelse och det gick att gå mellan de olika huskropparna.

VÅNING 4 i huskropp 4 var fortfarande enbart vind. I bottenplan fanns det torvavträden, torrdass, i väster och varmapparaten, värmepannan, i öster. 1921 bygger man garage i bottenplan genom att förstora bottenplan ett par meter mot söder. Denna utbyggnad finns fortfarande kvar.

1927 ANGES det som kontor i översta våningsplan, våning 4, i huskropp 2. Detta blir till ritkontor när planerna för de nya huskropparna 1 och 5 presente-

ras 1928. Då planerades det för två frisersalonger i gatuplan för huskropp 1. Detta ändras i de reviderade ritningarna november 1928 till två herrsalonger, mot gatan, och en damsalong mot gården. Ingång var via trappuppgång A. På våning 2 blev det lager och kontor på våning 3-4 samt vind på våning 5. Det fanns utgångar mot trappuppgång B och passage mellan huskropp 1-2 vid kontorslokalerna mot gatan. Källaren beskrevs som lager och varmapparaten var placerad under dagens hiss. Från början var det tänkt att ha två brunnar för att lasta in koks. En av dessa brunnsringar, numera igenmurad, kan fortfarande ses i porten.

HUSKROPP 5 beskrivs som förbindelsegång och lager. Nu kunde man gå runt i hela fastigheten. I bottenplan på hus 2 anges det till garnlager och lager på plan 2. Det var våning 3 som på hus 2 som var kontor och ritkontor på våning 4. På denna tid användes inte bottenplan till butiker utan detta kom senare. Huskropp 3 fick uppackning på bottenplan, sortering och lager på våning 2, provrum och lager på våning 3, samt lager på våning 4. 1936 monterades en hiss i C direkt mot gården och åtkomst var genom trapphuset som låg norr om detta.

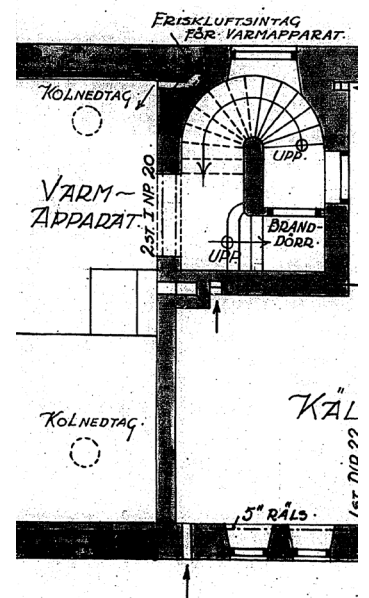
1977 BYGGDES husen om till kontor. Våning 2 i huskropp 4 blev till motionsrum och personalrum. Utrymme C, numera trappuppgång C, blev till soprum. En passagegång gjordes söder om C rakt österut till fastigheten på Kyrkogatan 44 på bottenplan. Denna används idag för att komma åt Vasakronans soprum. Söder om denna gång anges det för bottenplan som verkstad och vid gatan anges det som butiker. I huskropp 1 anges den butikslokalen som utställningslokal för Hisingens snickeri. På en ritning 1945 dyker det upp en genomgång mellan huskropp 1 och nuvarande Hotel Vanilla, Kyrkoga-

tan 40, men det är tveksamt om denna byggdes någon gång. Genomgångarna mellan huskropp 4 och Kyrkogatan 40 är igensatta på ritningarna från 1918 och framåt. 1997 byggs fastigheten om med lägenheter enligt nuvarande planlösning. Trappuppgång A får en hiss. Trappuppgång C skapas.

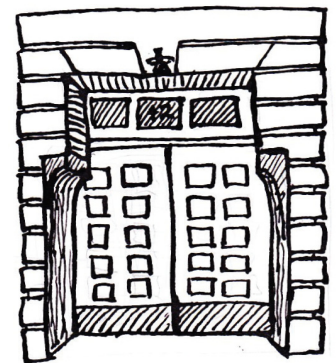
företagen

TOBAKSINDUSTRIN MED anor från 1700-talet, cigarrer och snus, var en stor verksamhetsgren och sysselsatte på 1800-talet 500-700 personer, mestadels kvinnor. Industrin byggde vidare på 1700-talets manufakturer och var en stor del av livsmedelbranschen, bara sockerframställning var större. I början av 1800-talet fanns det ett 20-tal företag, något som reducerades till hälften i slutet av seklet. Skräddarmästare Samuel Fiedler, som fått sitt burskap 1763, tillhörde en släkt som hade inflyttat till Göteborg i början av 1700-talet. Förutom sitt skrädderi bedrev han även snusmalning, sedan han år 1793 sökt rättighet att utöva detta "till någon förbättrad utkomst". På denna tid var all yrkesverksamhet reglerad genom skråväsendet. Genom denna extrainkomst blev han grundare av Göteborgs äldsta tobaksfabrik och denna fortsatte fram tills den uppgick i svenska tobaksmonopolet 1915. Samuel Fiedler död före 1817, var gift med Elsa Greta Wollin som dog 1817, och de hade tillsammans sju söner. Redan 1804 hade makarna i testamente bestämt att deras son Magnus, född 1781, skulle få utlösa de övriga bröderna ur egendomen. Detta gjorde han efter moderns död 1817. Han hade fått burskap som handelsman 1807 och fortsatte rörelsen till 1834. En senare ättling av familjen Fiedler, August Edvard Fiedler, ingick 1834 bolag med handelsman Fredrik Lundgren. Företaget fick nu manet Fiedler & Lundgren. Lundgren, som var född i Stenkyrka 1807 hade i

HUSKROPP

Portgången och trappuppgång A. Så som det var tänkt att bli 1928 med två kolnedtag men som det sedan troligtvis aldrig blev, Varmapparaten hamnade istället i källaren framför trappan på bilden. Det finns en liten förbindelse mellan det ursprungliga rummen så det övre kolnedtaget kan ha använts,

FÖRETAGEN

42 VERKSAMHETER

Dessa företag har funnits i föreningens fastigheter. Årtalen inom parentes ger en ögonblicksbild från adresskalendern:

1865-1915 Fiedler & Lundgren.
 Tobaksindustri.
 1918-1967 Nordiska Industri AB
 NIAB. Textilföretag.
 Hisingens Snickerifabrik, utställningslokal (1928)
 Bild, Fritch handelsfirma (1928)
 Carlsson, J. E. trikå- & modelager (1928)
 Kappsalongen (1928)
 1929 Wienche, L. B. raksalong
 1930 Olsson, Lilly. Mancurist, salong
 1967-2005 Wilkinssons ramfabrik
 1997-2003 Företagsbostäder Sverige AB
 -2003 Balagan club & jeanswear
 2003-2003 Lolita Sidmakare
 2003- Lilla Frisörcenter
 2012- Bliss Beauty. Frisörsalong.

Historik 1619-2013

unga år kommit till Fiedlers affär och inköpte sedan år 1839 fastigheterna av Magnus Fiedlers dödsbo. Först tillsammans med August Fiedler och efter hans död ensam drevs rörelsen fram till 1865, då den övertogs av hans medarbetare Anders Fredrik, född 1821, och hans brorson Ivar S. Nilsson. Det var under Anders och Ivar Nilssons tid det 1865 uppfördes på gården till tomterna 67-70 en stor tre vånings fabriksbyggnad. Fyra år senare fick samme byggmästare som byggde fabriken göra en fasadändring av tvåvåningshuset vid gatan, som förseddes med nya fönster och dörrramningar. Anders var ”en god arbetsgivare och en äkta industriidkare” Han skapade sig en anseende förmögenhet och donerade en hel del till en högskola i Göteborg och Göteborgs fattighus. Han skänkte till Domkyrkan dess dopfunt i brons och till Hagakyrkan två klockor och slagverk samt donerade pengar till Göteborgs jultomtar och det nya ålderdomshemmet i Slottskogen. Han avgick ur firman sju år före sin död 1882 och överlät då ledningen till sin andre brorson Emil Nilsson, som levde åren 1848-1919, och John Sjöberg 1849-1911. Emil Nilsson och hans kompanjon John Sjöberg hade båda varit anställda i firman innan de 1882 övertog den. När de övertog fastigheterna hade huset på tomten nr. 70 fått en helt omvandlad fasad med slösande dekorationer i nyrenässansstil. Fabrikörerna Nilsson hade 1868 även inköpt fastigheten å tomt nr. 71 och även denna ombyggdes 1886 i liknande stil, dock ej fullt så överdekorerad.

1918 EXPANDERAR Nordiska Industri AB från Södra Hamngatan in till föreningens fastigheter. Senare byggde de även tegelhuset vid gatan. Nordisk Industri använde förkortningen och varumärkesnamnet NIAB. Enligt bolagsverket 19/4 1895 skulle de idka: Försäljning av tapisserivaror och därmed

förenlig verksamhet. VD var Erik Lidbeck. Senare ändrades bolagsordningen hos Bolagsverket: 1906 till: Försäljning av tapisserivaror och trikåvaror med därmed förenlig verksamhet. Det går också att utläsa hos bolagsverket 1935 att NIAB fick en vinst på 129 000 kronor och hade totalt kapital 2 248 000 kronor.

Enligt adresskalendern för åren 1928-1930 fanns det på Kyrkogatan 42:

Hisingens Snickerifabrik, utställningslokal (1928)

Bild, Fritch handelsfirma (1928)

Carlsson, J. E. trikå- & modelager

Kappsalongen (1928)

1929 tillkom Wienche, L. B. raksalong
 1930 tillkom Olsson, Lilly. Mancurist, salong. Dessutom nämndes Nilson, C., kontorschef och Svensson, Ernst, handelsbiträde på adressen.

1967 FLYTTADE Wilkenssons Ramfabrik in och de var kvar till 2005. Wilkenssons Ramfabrik hade tidigare funnits på Drottninggatan 18 sedan starten 1907.

FÖRETAGSBOSTÄDER SVERIGE AB hyrde under åren 1997-2003 ut lägenheterna i fastigheten. Telefonnumret 031-17002 skvallrar om att de fortfarande har verksamhet i Göteborg.

2002 ÖVERTOG Losita Sidmakare västra delen av butikslokalen från Wilkinssons ramfabrik som sedan togs över av Lilla Frisörcenter och 2005 tog de även över västra lokaler. Lilla Frisörcenter har ytterligare tre salonger i området och ägs av Robin Asmar. 2012 togs västra delen av butikslokalerna över av Bliss Beautycenter, ägare Gordana Antic.

föreningen

FASTIGHETEN PLANERADES att under våren 2003 omändras till en bostadsrättsförening. Då fanns det inga

boende i lägenheter utan bara firman Företagsbostäder som hyrde husets lägenheter. Den nystartade interimistiska bostadsrättsföreningen höll 10 april 2003 den konstituerande stämman. Då var det enbart fastighetsägaren som var representerad. Medlemsförteckningen visar på tre medlemmar varav en var en ekonomisk konsult. Med på mötet var även en fastighetskonsult. Säljaren hade vid denna tidpunkt förbundit sig att köpa alla bostadsrätterna genom sitt bolag Sofido AB.

FÖRENINGEN BÖRjade med ta fram en ekonomisk plan, diskutera lånevillkor med bankerna och beställa en statusbesiktning. 21 maj 2003 registreras sedan föreningen hos PRV. 26 juni 2003 sker själva köpet och 6 augusti får föreningen lagfart på fastigheten. Nu är hela ombildningen till bostadsrättsförening klar och lägenheterna börjar säljas under augusti och september. Tre av lägenheterna har fortfarande efter tio år samma innehavare.

19 NOVEMBER hålls det första egentliga styrelsemötet med boende i styrelsen. Nu är det mycket praktiskt som skall ordnas, tvättstugans och soprumets kapacitet diskuteras, snöröjning inför vintern skall ordnas och mycket mer. Styrelsen måste också se till att förvaltningen fungerar efter det att Företagsbostäder flyttat.

I BÖRJAN av 2004 börjar föreningen bli fristående från tidigare ägare. Många saker ses över, som nyckelhantering, får att inte tidigare ägare skall ha kvar något inflytande över föreningen. Föreningen börjar också anlita extern hjälp. SBC anlitas som ekonomisk förvaltare. Tvättstugan får nya maskiner och belysningen ses över. I det garaget byggs förråd till föreningens medlemmar. Moderna praktiska förråd i markplan.

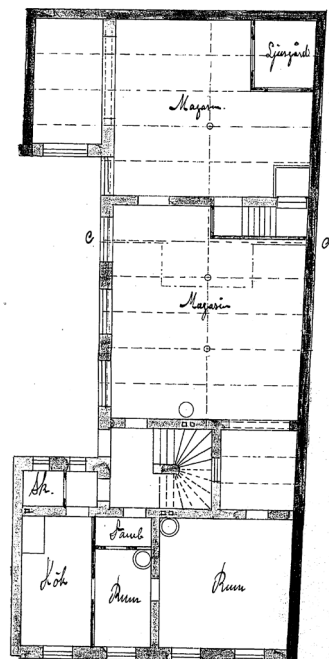
UNDER 2006 ser styrelsen behov av en underhållsplan för fastigheten. Det beslutas samtidigt att köpa in teknisk förvaltning, fastighetsskötsel och städning med start vid nyår 2007. Tidigare har styrelsen skött förvaltningsfrågorna själva och medlemmarna har städad trappuppgångarna enligt ett rullande schema.

UNDER 2007 börjar ett stort renoveringsarbete. Stora delar av taket byts och fasader målas om. En hel del annat passas på att göras i ordning samtidigt. Tvättmaskiner och torktumlare anpassade för flerfamiljsfastigheter köps in och ersätter de maskiner som tidigare funnits. Bredband dras in till alla lägenheter. Nu höjs avgiften för att täcka räntekostnaderna för den omfattande renoveringen, dryga två miljoner behöver att lånas upp. En del av avgiftshöjningen täcker att skötsel av fastigheten inte längre utförs av medlemmarna.

2008 FORTSÄTTER renoveringen med ommålning av trappuppgångar, av gårdens väggar och det byggs ett cykeltak. Cyklarna flyttas från portgången in på gården. Senare under året asfalteras gården. Tidigare låg det grus och makadam kompletterat med ett trädeck runt trädet.

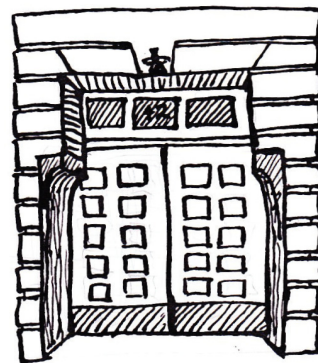
GATAN UTANFÖR huset var belagd asfalt och hade små smala trottoarer. Gatan var enkelriktad för trafik västerut. Cyklarna i denna riktning fick därför ledas. Fördelen var att det fanns parkeringsplatser utmed gatan. 2009 byggdes sedan Kyrkogatan om till en gångfartsgata. Gatan fick återigen den beläggning med gatsten som fanns i början av förra seklet. Detta har lett till slopade parkeringsplatser och minskad biltrafik vilket ökat trivsel på gatan för alla gående och cyklister. Medlemmarna kan nu cykla åt båda håll och på våren dyker det upp ett flertal små uteserveringar utmed fasaderna. I slu-

GÅRDSHUS

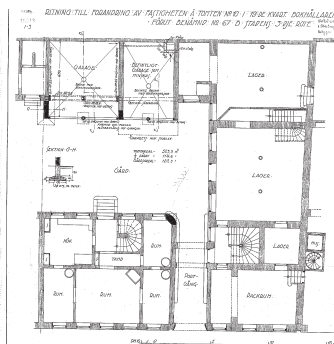

42 ÖSTRA HUSET

Situationsplan för gårdshuset i öster vid byggnationen 1886. Bilden visar tredje våning. Där det nu är trappuppgång C ansluter denna till fabriksbyggnadens ångmaskinrum.

INNERGÅRD

Före rivningen 1923. Ingång till gården mitt emellan de båda tomtorna.

Wickman & Stillström,

Kyrkogatan 23. — Viktoriagatan 8.
Riks- och Allmänna Telefon.

Platsens största lager af:

Specier, Viner och Conserver,

Sydfrukter & Delikatesser.

Lager af

Nya Engelska Målarefärger.

Ordres till landsorten expedieras omsorgsfullt.

Annons ur Göteborgs adresskalender.

Historik 1619-2013

tet av 2009 påbörjas ett systematsikt brandskyddsarbete. Dokumentation upprättas, risker analyseras och tvättstugan får en kolsyresläckare.

STYRELSEN BÖRJAR 2010 med att gå igenom alla avtal. Avtalen med dåvarande förvaltare sägs upp. Under hösten upphandlas förvaltning av fastigheten och från årsskiftet tar West In Consulting över den ekonomiska förvaltningen och Prokurator den tekniska förvaltningen. Under året installeras också ett helt nytt porttelefonsystem som ersätter det gamla. Det gamla hade flera telefoner som slutat fungera, ljudkvaliteten blev sämre och sämre och reservdelstillgången var besvärlig.

UNDER 2011 får en arkitekt uppdrag att skissa på en trevligare innergård. Första förslaget tar bara upp ny gårdsbeläggning. Nästa förslag är lite mer arbetat med ändrad belysning och växter i krukor. Nu får också föreningen en arbetsutgång till taket vilket underlättar underhållsarbetet.

2012 ÄNDRAR föreningen sin finansieringspolicy till mer långsiktig säkring av lånen och köper ett 7-årig SWAP-räntederivat. Under sommaren köper styrelsen in krukor och växter som ett första steg att göra gården mer ombonad enligt arkitektförslaget. Ett arbete som kommer att fortsättas under 2013. En ny grafisk profil lanseras också med ny logotyp och med en grön accentfärg i det grafiska materialet.

arkitekter

AUGUST KRÜGER, tyskfödd byggmästare och arkitekt (1822-1896), grundade arkitektfirman A. Krüger & son. Han ritade synagogan på Stora Nygatan. Firman finns fortfarande kvar med firmanamnet AKOS. Företaget byggde bland annat feskekörkan som stod klar 1874. Sonen Ernst Krüger ritade bankhuset på Västra

Hamngatan/Drottninggatan, klar 1912. Brodern Georg Krüger ritade bland annat gasklockan på Gullbergsvass.

Arkitekt A L Petersson

domkyrkan

DEN FÖRSTA kyrkan byggdes samma år som stadsprivilegierna tillkom 1621. Det var en enkel brädkyrka, Brädekyrkan. Den var kall och dragig och gudstjänsterna fick därför istället hållas i rådhuset. Hamnens riktning styrde den rektangulära kvartersindelningen. Det innebär att den tänkta öst-västliga dragningen av huvudgatorna blev något förskjutna mot norr. Kyrkans makt var stor och den vägrade att inordna sig rutnätet i stadsplanen utan skulle ligga i en korrekt öst-västlig riktning. Svenska församlingens kyrkobyggnad Domkyrkan ligger därför inte parallellt med de omgivande gatorna. 1626 byggdes en murad kyrka bredvid den gamla och den invigdes 1633. Den fick namnet Gustavi Kyrka till minne av Gustav II Adolf. Från början var det en stadskyrka, kallad Svenska kyrkan för att kunna särskiljas från Tyska kyrkan. Först vid inrättandet av ett domkapitel 1655 blev det en riktig domkyrka.

UNDER GÖTEBORGS första årtionden var staden en småstadsideyll. En förordning från 1647 talar om att det är förbjudet att låta sina lamm, får, getter, killingar och annan boskap beta på kyrkogården runt Domkyrkan. Överträdelse innebar förlust av boskapen. Kyrkogården runt Domkyrkan omgavs då med mur och portar, samt till mångas fasa salubodar mot Korsgatan. Någon gång efter 1787 upprättades ett tappställe väster om Domkyrkan av vatten som kom i rörledning från Kallebäckskälla. År 1816 tillkom Domkyrkobrunnen med vatten från Kallebäckskällan. Ännu i slutet av 1930-talet gick hembiträden hit för att hämta vatten. Tapp-

stället finns fortfarande kvar som en del av staketet runt kyrkan efter att ha flyttats ett tiotal meter österut när kanalen lades igen.

DOMKYRKAN BRANN ner 1721, återuppbyggdes och brann ner på nytt 1802. Branden 1802 var så intensiv att det nittio alnar höga kyrktornet med sin kopparkupol rasade. Tornet och kyrkans tak som också rasade ner och krossade gravstenarna och brände liken, helt eller delvis, till aska och stanken spred sig vida omkring. Dagen kyrka byggdes och började användas 1815 men det var först 1825 som den slutligen stod klar med torn och fyra klockor. Storklockan sprack under sorgeringningen efter kung Oscars II:s död 1907. Först 1925 ersattes den trasiga klockan med en ny, Sveriges tredje största kyrkklocka. Tornets fyra klockor väger tillsammans 13 ton. Efter branden 1802 slutade kyrkogården, som begravt 20 000 människor, att användas som begravningsplats. Stenmuren plockades ner och byggdes upp igen vid den nya kyrkogården vid Stampen. Efter detta stensatte man kyrkoplan. Bullret från häst och vagn blev så stort att man istället anlade en gräsmatta och satte upp ett gjutjärnsstaket 1860. 2011 återinvigdes domkyrkoplan enligt denna layout från 1860-talet. Bebyggelsen runt Domkyrkan har kvar sin låga trevåningsbebyggelse vilket får kyrkan att fortfarande framstå som monumental.

gatubelysningen

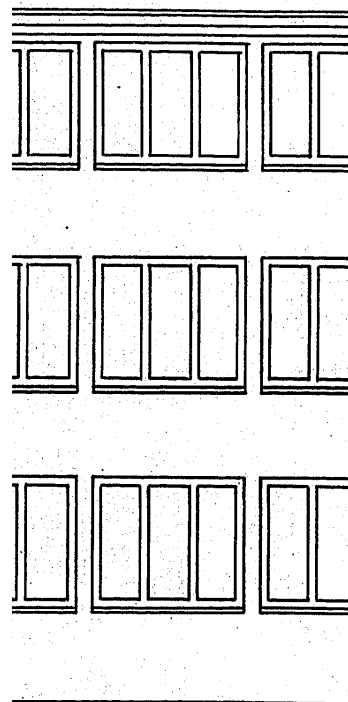
1700 UPPSATTES 35 oljelyktor på broarna över kanalerna. Senare uppsattes reverblyktor i gatukorsningarna så en lykta belyste fyra gator. Den belysningen var alldeles för otillräckligt. Som första stad i Sverige infördes i Göteborg gasbelysning. Den tändes för första gången 1846 och sista lyktan släcktes först i november 1926. Göte-

borg var även först med elektrisk belysning. 1844 anlades en mindre elstation i källarlokalen i Kyrkogatan 44 av Ingenjör Bildt som drev den elektriska belysningen. Det var det första privata kraftverket i Göteborg. De försåg ca 1000 glödlampor med ström i närliggande butiker. Kraftverket måste ligga nära förbrukarna annars blev strömtillförseln ojämn och lamporna blinkade. Kyrkogatan 44 brann sedan ner 1905. Snabbt kom konkurrenter till elbolaget och 1888 anlades kraftstation, nummer fyra i ordningen, snett mittemot föreningens fastighet, i Kyrkogatan 19. Ingenjör Hallin hade ett kraftverk på Kungsgatan 33 och det fanns även ett kraftverk på Kyrkogatan 31, nr 2 i historisk ordning. Företagsamt folk satte även ånglokomobiler på gårdarna som drev dynamomaskiner. Det blev snabbt ett virrvarr av ledningar över alla taken och 1907 grävdes elkabeln ner under Kyrkogatan. 1909 överfördes sedan eldistributionen i stadens regi. Stadens småindustrier som tidigare drivits hantverksmässigt började även på 1800-talet ta ångan i sin tjänst. Det betydde att det blev bullrigt och rökigt i alla kvarter. Centrala stan blev allt livligare. Slammer av tunga fordon med koltransporter kunde höras hela dagarna. Det kom att bli särskilda personer som lossade stenkolet från kanalerna och sedan drog eller bar in dessa i stadsgatorna. Det var en sådan vanlig syssla att det bildades en särskild fackförening för kolbärarna.

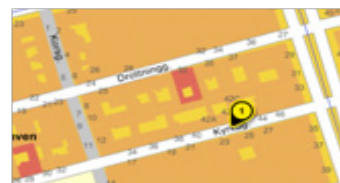
handeln

KUNGSGATAN, ELLER KONUNGSGATAN, skulle redan från början vara lite bredare och finare än andra gator därav namnet. Kungsgatan hade från början bara låga bostadshus i trä. En och annan handelsbod fanns där och det fanns även magasin och källare där det gjordes affärer. Skråväsendet skapade en oligopolställning och handeln inom många områden var förbehållna

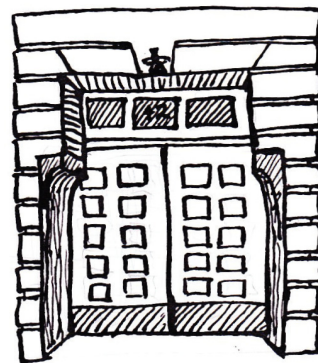
GÅRDSHUS

Gårdshus väst. Ursprungligen en förbindelsegång mellan fastigheterna.

Kyrkogatans omgivningar med gatunummer.

HANDELN

Nordiska Industri-Aktiebolaget
Östra Hamngatan 31, Göteborg.
Telefon 27 41

Tricot-Afdelningen:
Specialité:
Strumpor & Underkläder
alla slag för Damer, Herrar & Barn.
Tricotvarer af eget fabrikat.
Strump- & Stickgarner.

Broderi-Afdelningen:
Broderade Handarbeten.
alla genres i utvald fina mönster.
Alla slags Tapisservallnader, Garn och Silke.
Ritzningar, Applikationer & Monteringar utföras i egna ateljer, snabbt, smakkfullt & billigt.
Profver och prisuppgifter på begäran.

Nordiska Industri-Aktiebolaget
31 Östra Hamngatan 31
Telefon 27 41.

Handarbeten: i alla genrer. Eleganta mönster.
Tapisservallnader, Garn och Silke.
Ritzningar och Applikationer utföras fort och billigt.

Trikåvaror: af alla slag, finare och enkla. Schalar och Filtar m. m. Strump- och Stickgarner.

Hvitvaror: Daktiger, Utsyrslar, Brodyrer, Spelsar, Näsdukar, Linne- och Bomullsärtter.

Blusar: i siden, Ylle & Bomull, elegantaste urval.

Modevaror: Boas, Garneringsartiklar, broderade Jackor m. m.

Annonser ur Göteborgs adresskalender.

Historik 1619-2013

hantverkarna. 1846 upphävdes skråförordningen. Försäljning skedde vid tidpunkten efter detta ofta från båtar på kanalerna eller från portar och gårdar, inte minst från Kungsgatans vars karaktär av affärsgata ökade mer och mer under 1800-talet. Vid slutet av 1800-talet var detaljaffärerna många och ofta i högsta grad specialaffärer. Kungsgatan blev mer och mer den affärsgata som den är idag, Göteborgs förmästa affärsgata. Först steget till butiker var när undervåningen på husen utmed Kungsgatan blev till handelsbodar. Nästa steg var när fönstren på bottenvåningen förstörades. Sedan slogs källarna och undervåningen ihop för att få lämplig takhöjd. I nästa skede byggdes gården över och gårdshuset revs. De första trottoarerna kom till när man placerade ut gråstenshallar på Kungsgatan och hamngatorna. Att säkerställa att Kungsgatan förblev Göteborgs förmästa affärsgata var anledningen till att Sveriges första gatuförening bildades 1923 av köpmännen, Föreningen Kungsgatan. Julen 1927 hängde man upp granisgirlander med röda band och elektriskt ljus vilket fått många efterföljare efter dess. Föreningen drev också igenom att den knaggliga gatan, som hade stora vattenpölar efter regnfall, asfalterades. Senare fick trottoarerna klinkers. Genomfartstrafiken med tunga lastbilar och personbilar på Kungsgatan var på 1900-talets mitt ett stort problem. Även cykeltrafiken var problematisk. 18 oktober 1933 passerade 5 040 cyklar mellan 8 och 18. Cykeltrafiken förbjöds därför 1936 för att få en lugnare gata. 11 oktober 1968 blev Kungsgatan Sveriges första gågata. Gatan jämnades då till och försågs med plattor och värmeslingor.

KYRKOGATAN HAR fungerat och fungerar som adress för många välkända göteborgsföretag. Föreningens fastighet ligger i ett område med många välkända och anrika butiker och som är företag som tillhör Sveriges äldsta

detaljhandelsföretag. Exempelvis ligger på samma gata som föreningens hus Buttericks, etablerat ca 1913 i Göteborg, Josephssons grundat 1866 och Knapp-Carlsson grundat 1910. Knapp-Carlssons har fortfarande kvar sin inredning från 1945. I kvarteren runt omkring finner man många andra exempel på företag som passerat sitt hundraårsjubileum för många år sedan. Exempelvis Gillblads 1866, Magnussons Ur 1862, Engelska tapetmagasinet 1899, Saluhallen 1889 och Ahlströms konditori 1901. 7:ans ölhall vid Kungstorget öppnade 31 augusti 1900 och finns kvar i samma lokal med en hel del av inredningen i original trots branden på 1990-talet. Det är fortfarande en äkta ölhall. Här serveras inget annat än öl! Det finns ingen mat att köpa och heller ingen annan dryck än öl.

omgivningen

HELA CITYOMRÅDET med 1600-talets stadsplan och småskalig bebyggelse från 1800-talet är en unik kulturhistorisk miljö av riksintresse. Kvarteret Bokhallaren byggdes upp igen efter branden 1802 under 1802-1823 med start vid Östra Hamngatan. Hela kvarteret består av 1800-tals hus med undantag av två tidiga 1900-talshus. Kvarteret klarade sig helt undan rivningsvågen under 1960- och 70-talet. Omgivande hus är:

Kyrkogatan 27, i hörnet mot Östra Hamngatan. Här fanns tidigare en arkad utmed gatan, bland annat syns den på ett foto från 1987. Den har senare byggts in. På 20-talet låg Contentinal och konditori och thésalong i övre våningen. Det är ett av få tvåvåningshus som fortfarande finns kvar. Här fanns även två tapisseriaffärer, skräddare, blomsteraffär och cigarraffär vid förra seklets början.

Kyrkogatan 25/Kungsgatan 50. Två-

våningshuset på Kyrkogatan ersattes 1847 med ett trevåningshus för klen-smeden O. Rasmusson. 1895-1910 byggdes både huset på Kyrkogatan och Kungsgatan om. Taken höjdes till mansardvåningar, dvs yttertak med brutet takfall som underlättar våningar på vinden. 1923 slogs de båda husen ihop och gården byggdes över. En tri-kåfabrik har funnits i de övre våning-arna, AB Ajco, med 200 anställda men även Konsthandel Antique. Mot Kyrkogatan är det en fasad av enklare af-färs- och industrikaraktär. På 60-talet byttes det till de perspektivfönster på de övre våningarna vi kan se idag och bottenvåningen har fått nyare betong- och glaskonstruktioner för butikerna. I den modernare skepnaden på 70-talet fanns här en jeansaffär MissP + mrG. På 80-talet fanns här Etelle Garn, sy-behörsbutik och ett Musikcenter. Nu finns här Di Lorenzi caffè.

Kyrkogatan 23/Kungsgatan 48. Mot Kungsgatan fanns det en paraply-fabrik, en tyggrossist, en juvelerare samt Göteborgs Corsettemagasin. Det sistnämnde den enda av sitt slag i Gö-teborg enligt annons från 1897. Mot Kyrkogatan låg en av Göteborgs finas-te livsmedelsaffärer, Wickman & Still-man som flyttade hit 1884. Kungspas-sagen byggdes 1931 som affärshus av AB Kungspassagen. Arkitekten var N Olsson som skaffade sig ett kontor i fastigheten. Passagen var ett nytt in-slag i den göteborgska gatubilden och blev snabbt populärt. Där fanns många intressanta affärer i passagen som då hade en takhöjd på två våningar och var något bredare än idag. Butiken Linneutstyrseln som fanns där blev se-nare butikskedjan Twilfit. Porslinsaf-fären Rosenthal köptes av Josephssons efter det att butiken flyttat granne till dem på Korsgatan. Affärer med handel av TV, ur, handskar, möbler, blommor, samt konditori har det också funnits i lokalerna som redan från början hade

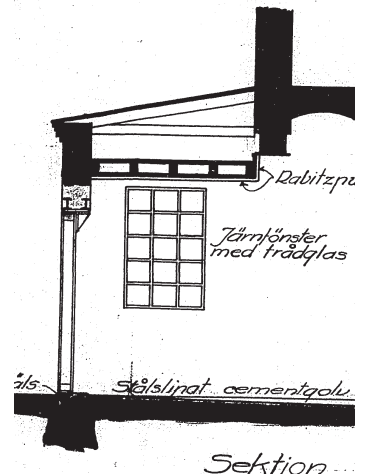
en exklusiv karaktär. Eric Skoglund skapade till exempel här en exklu-siv herrekiperingsaffär i italiensk stil. Exklusiva Jaeger fanns också här och Guldfynd, Match och en frimärksaffär. Huset var försett på övriga våningar med en mängd små kontor och butiker samt en dansakademi, Akademi för dans, och ett gymnastikinstitut. Has-selblads restaurang och smörgåsaffär fanns under 1940- och 1950-talen. Den hette först Passagerestaurangen därefter Restaurant Kungshatt. Förändringar av kontoren har skett under 1970- och 1980-talen. Passagen moderniserades till dagens utseende 1999.

Kyrkogatan 21/Kungsgatan 46. 1820-1914 låg här Lindström & Brattbergs tobaksfabrik Arkitekt S. Steen ritade sedan ett affärshus med biograf byggt 1914 och som också innehöll Göte-borgs gymnastiska institut. I början av 1940-talet byggdes här skyddsrum. Då innehöll fastigheten Gahms för-säljningsmagasin och E Bergs institut för kropps-kultur. 2000 tas beslut om att stänga biografen och senare bygg-des den om till butik där Weekday nu finns.

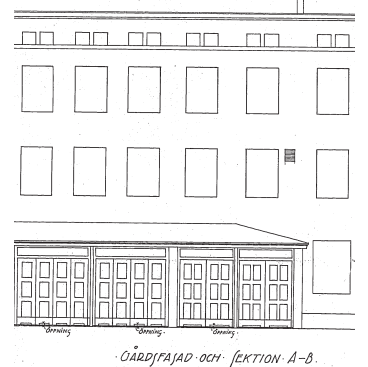
Kyrkogatan 19. Uppfört 1803 för körs-när S Wallich enligt ritningar av kon-duktör Dahlbom. Handlare Dahlgren och sockerbagare Nordgren ändrade sedan fasaden. 1893 tog elektron över och anlade en elstation med ångmaskin som drivande kraft. Huset försågs med trekantsgaveln mot gatan och en hög skorsten. 1925 byggdes huset om för Scania Vabis. 1935 blev där en teater, Lilla teatern som förvandlades till bio-graf Lillan. 1961 slog ägarna Gillblads samman lokalerna med sitt varuhus. Numera ligger Kapp-Ahl i varuhusets lokaler.

Kyrkogatan 17/Korsgatan 16. Fast-igheterna sammanbyggdes 1905. Här fanns Helanders delikatessbutik som

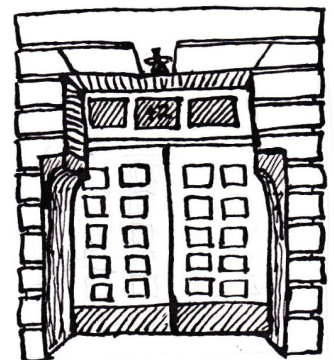
GARAGE

Garagefönster mot trappgång C, byggår 1921. Numera borttaget.

Garagedörrar, byggår 1921. Nu är det förråd här med fyra vanliga dörrar varav tre är synliga. Även de små vindsfönstren igensatta.

Kyrkogatan på 1930-talet.

Kyrkogatan på 2000-talet. Då som nu är det gatsten som beläggning. Då som nu finns det en frisör i föreningens butikslokal.

Historik 1619-2013

upphörde 1958 när Gillblads köpte fastigheten och som har sin butik här idag. Gillblads hör till en av de äldsta kvarvarande butikerna i Göteborg.

Kyrkogatan 15/Korsgatan 14. Uppfört 1807-1810 för skeppsmäklare Joseph Hall. Fortfarande finns det kvar rum med eleganta stuckaturer och magnifika kakelugnar. På hörnet hade fastigheten då tre våningar samt en lägre del mot Kyrkogatan. Källaren inrymde en ölkrog. På 1900-talet slopades denna till förmån av butiker i gatuplan där Andréns juveleraraffär fanns till 1961. Nu finns klädbutiken Flash här.

Kyrkogatan 34/Korsgatan 12. Uppfört 1820 som värdshus, vinlager och bostad till vinhandlare H C Koch. 1902 inreddes tryckeri i bottenvåningen. Redan 1926 flyttade Josephssons hit, ett företag grundat 1866. År 1998 genomförde Josephssons en stor ombyggnad efter inköp av klädfirman Weidenborg & Svanhills butiksytta och lokalerna utökades med andra våning.

Kyrkogatan 36. Envåningshuset från 1823 byggdes på med två våningar 1847. Carlssons sybehörsaffär, numera Knapp-Carlsson, flyttade in 1910. Bottenvåningen fick nuvarande utseende 1924. Butiksinredningen hos Knapp-Carlsson från 1945 är välbevarad och används fortfarande. Den karakteristiska skylt som nu finns på fasaden fanns tidigare i en variant med neonrör.

Kyrkogatan 38. Trevåningshus från 1813, senare påbyggt med en våning. 1848 öppnade Wickman & Stillman en livsmedelsaffär som sedan flyttade till Kyrkogatan 23. Rör- och sanitetsgodsfirmen Calvert & Co hit inredde hela huset därefter till verkstäder, magasin, kontor och lager kring förra sekelskiftet. År 1922 köpte Bröderna Weiss Boktryckeri fastigheten. Under 1930-talet togs källarnedgången från

gatan bort. 1996-1998 byggdes huset om för Kafé och Hotel Vanilj som nu har servering på gården.

Grannfastigheten *Kyrkogatan 40.* Af-färshus i två våningar uppfört efter branden 1802 för skräddaremästare S Fiedler. Ett av de få kvarvarande ursprungliga tvåvåningshusen i city. På gården fanns stall för två hästar, ett tvåvånings stenhus med bryggghus samt en stuga för allmoge. År 1865 uppfördes en trevånings fabriksbyggnad på gården där det maldes snus och tillverkades tobak. Tobaks- och snusfabriken övertogs 1915 Tobaksmonopolet. AB Petersons Wienerångbageri köpte därefter huset och flyttade in med butik och kafé i bottenvåningen när de lämnade lokalerna på Drottninggatan 35. På gården fanns lager och bagerilokaler. Fabriksbyggnaden på gården är ovanligt välbevarad. På andra våning fanns kontor och lager. Under 1900-talets början var det populärt för ungdomen att gå på musikkafé. I huset fanns det välkända Peterssons musiccaffé. 1986 utrustades festlokalen i huset med en bar. Danslokalen försågs med musikstrad. På 1990-talet fanns här lokaler för Tjäreborg Resebyrå och Stuvkällaren. Stuvkällarens närvaro fick ett abrupt när den butiksanställda höggs ihjäl strax före stängningsdags 13 oktober 2005 av en okänd kvinna i rosa joggingbyxor. Mördaren är fortfarande okänd. Genom att betrakta bygglov för skyltar får man en uppfattning om verksamheterna i fastigheten under årens lopp:

- 1928 Bageri
- 1938 Kafé
- 1952 Landerö Radio
- 1968 Nordiska handarbete (NIAB?)
- 1968 Baby, barnvagnar
- 1979 Riviera solarium
- 1986 Festlokal utrustas med bar
- 1991 Stubar
- 1998 Hotell

Företag som fanns där 1928 enligt

adresskalendern:

Petterssons wienerbageri

AB Törnberg & Co

Björk, Rich bokbinderi

och 1935 tillkom familjetidningen
Knallebygden.

Drottninggatan 35. Angränsar i norr till Kyrkogatan 42. Byggs 1805 av bagarmästaränka M Sjöberg. 1868 lät ägaren skräddarmästare Silvander uppföra gårdshus i tre våningar. 1891 och 1911 installerades här två stora bakugnar för Petersons Wienerångbageri. 1919 flyttade bageriet till Kyrkogatan 40. Huset byggdes då om för Allmänna Sparbanken som gick i konkurs 1930. Numera finns restaurang och nattklubb Gretas här.

Grannfastigheten *Kyrkogatan 44* Kontors- och butikshus i fyra våningar med mansardvåning. Uppfört 1905 som affärshus för Nordiska Industri AB, enligt ritningar av arkitekt Ernst Krüger. Byggnaden visar sekelskiftets nya byggnadsteknik med en tydlig järnbalkskonstruktion och fönsterband. Dekoren består av mönstermurning. På 1990-talet fanns här Malmsjö Ur & Optik. År 2003 innehåller bottenvåningen kafé och frisör Genom bygglovsarkiven kan man se vilka verksamheter som velat ha skyltar på fasaden:

1899 Lanas Tvättaafdelning

1915 Nordiska industri AB

1943 G Gahms

1983 Svenska dagbladet samt ur/optik.

1997 Frisör

2004 Sushi

2008 Läkarpaktik

Östra Hamngatan 31. Sedan 1600-talet har Östra Hamngatan 31 och Kyrkogatan 44 haft gemensam ägare. Handelsman G Bergendahl lät uppföra ett trevånings stenhus cirka 1808. Vid Kyrkogatan 44 uppfördes samtidigt ett tvåvånings stenhus, varav en del såldes till Mosaiska församlingen som

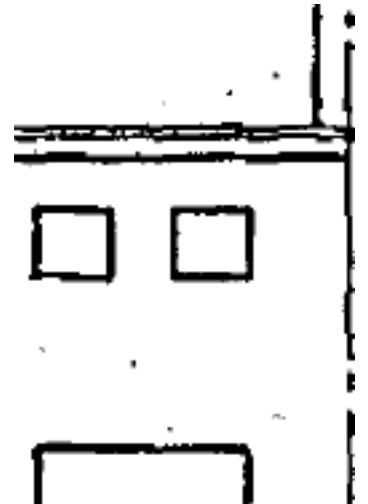
synagoga. År 1849-1855 fick fasaden mot Östra Hamngatan en förnärmare nyklassicistisk stil. 1928 fanns här frimurarsamhället och de drev frimurarlogens restaurang. Huset mot Kyrkogatan byggdes på en våning. År 1859 övertog handelsman J Lindström byggnaderna för att driva tobaksfabrik fram till 1871. Efter flera ägarbyten köptes husen av Nordiska Industri AB. Kyrkogatan 44 inreddes med butiker, men brann 1905 ner till grunden. Senare byggdes fastigheten om för Skandinaviska Enskilda Banken 1966 och man installerade valv. Huset på Östra Hamngatan har 1940-talskaraktär men med klassicistiska fönsteromfattningar från 1800-talet

Kyrkogatan 46/Östra Hamngatan 33. Uppfört 1810. Under slutet av 1800-talet ändrades flera av bostadslägenheterna till affärslokaler och vid det kommande sekelskiftet installerades skyltfönster på andra våning. Där huserade modefirman Henrik Ahlberg. Tredje våning och vind inhyste Klubb Enigheten. Ett sällskap startat på 1780-talet för handelsmän och stadsborgare. I slutet av 1940-talet byggde Sven Gulin, med modekedjan Gulins, om huset till ett modernt affärspalats. 1982 försvann arkaden som funnits som trottoar utmed Kyrkogatan.

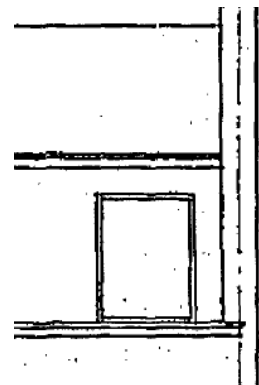
biograferna

OMRÅDET I CITY har varit väldigt biograftätt. Snett mitt emot Kyrkogatan 42 har Victoria-teatern med ingång från Kungsgatan funnits. Redan 1910 hade Biograf AB Victoria i Stockholm börjat att leta lokaler. När firma Meeths gick upp i varuhuset Vollmers-Meeths kom tillfället. Huset på Kungsgatan 46 revs och annandag jul 1914 invigdes sedan den då modernaste och nyaste biografen i Göteborg. Salongen ansågs som den vackraste och elegantaste i Skandinavien. Kö-

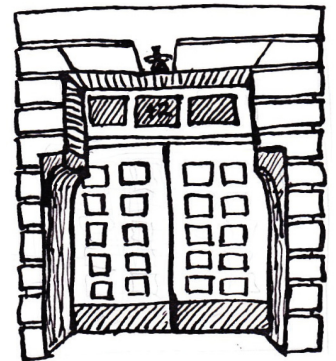
V I N D E N

Ursprunglig vind med små karaktäristiska fönster på gårdshus i norr.

Påbyggnad 1931 av en vindsvåning på gårdshuset hos Hotel Vanilla. Troligtvis skedde föreningens påbyggnad mycket senare.

PLACERING

42 KYRKOGATAN 42

En port som leder ut mitt i vimlet av affärs-, kultur- och nöjeslivet i Göteborgs innerstad. Ett myller av människor strömmar kring alla de

butiker, kontor, kaféer och restauranger, hotell, nattklubbar som finns i närområdet. Små specialbutiker samsas med kedjeföretag. Gångator och torg med gallerior och affärscentrum.

Historik 1619-2013

erna till de tre föreställningarna öppningsdagen sträckte sig ända bort till Domkyrkan. Mot Kungsgatan fanns butiker och kontor och själva biografsalen var belägen mot Kyrkogatan. Fasaden mot Kungsgatan var i granit och mot Kyrkogatan puts i en rödaktig ton, samma som idag. Mot Kyrkogatan ledde flera reservutgångar. Biografsalen lämnade intryck av en verklig teatersalong med läktare, inredning av ek och ornamenteringar. Men tiden kom ifatt även denna moderna salong. Första ombyggnaden kom 1935 för att få en mer tidsenlig prägel! I inventarieförteckningen från denna ombyggnad hittar man 756 biografstolar. Under krigsåren byggdes skyddsrum i källaren och 1965 fick man den karakteristiska långsmala skylten med Victoria och en snurrande klocka längst upp. Tre varv i minuten höll den till dess att den så småningom stannade. 1975 kom en ombyggnad inspirerad av dåtidens popfilosofi och allt kläddes in i orange. Entrén och foajén gjordes ofta om efter filmens tema. Borta med vinden fick en pampig entré och foajé. Inför starten av biljettförsäljningen till Borta med vinden dök det upp en person 1:05 på natten och ställde sig i kö. Klockan 8 var det tusentals personer som köade ner mot Domkyrkan. Biljettkassorna öppnade först klockan 9. Filmen slog sedan publikrekord.

I FILMINDUSTRINS barndom fanns ingen konstbelysning. För att komma nära dagsljuset ville man gärna filma uppe på taken. När Hasselblads fotografiska inledde sina filminspelningar 1915 använde man gärna Victoriabiografens bakgård för att med hjälp av kulisser bygga upp olika interiörer till sina filmer.

I HUSET väster om Victoria, Kyrkogatan 19, byggdes Scania-Vabis verkstad 1926 om till en teater. Lilla Teatern kunde då flytta dit från Kungsgatan

som istället blev Intima-Biografen. Invi gningen skedde 8 september 1926. Teatern blev sedan 1935 biograf Lillan med 200 sittplatser. Alternativa källor talar om 282 till 310 sittplatser. Under 30-talet blev det viktigt att ange vilket ljudsystem biografen hade. Lillan hade tyska Klangfilm vilket borgade för bra ljudkvalitet. Under denna period var tyska filmer mycket populära. Televisionens intåg angavs senare som skäl till vikande besöksiffror och på 1960-talet införlivades biografen med Gillblads butik. Delar av biografen är nu lastkaj.

I DEN då TV-lösa världen var det biograferna som fick fungera som nyhetsförmedlare. De visade kortfilmerna under dagarna och spelfilmer på kvällarna. Populära inslag var de tyska filmsnuttarna trots att de visade en ofta felaktig och propagandisk sida. Men några alternativ till att se världshändelser fanns inte. När man 14 maj 1945 visade filmer från koncentrationslägret i Buchenwald svimmade folk i bänkar na och kassan fick komma till undsättning med luktsalt.

PÅ ÖSTRA HAMNGATAN 29 fanns Nya Kinematografen som snabbt bytte namn till Stjärnan. Östra Hamngatan var vid denna tid en riktig biografgata. På andra sidan gatan, den östra sidan, fanns Cosmorama. Det är här Lagerhouse nu håller till. Lokalen ingång kännetecknas än idag av en stor baldakin och dörrar indragna en bit från gatan. Detta tillkom 1927 tillsammans med en andra kassa mellan dörrarna. 1988 upphör verksamheten.

PÅ ÖSTRA HAMNGATAN 37 där restaurang O'Learys håller hus fanns biograf Scala. Efter en omfattande ombyggnad 1941 där bara skalet fanns kvar bytte biografen sedan namn till Plaza. Skylten sitter fortfarande sitter kvar längst upp. VÄGG I VÄGG med Scala, på Östra

Hamngatan 35 mot Kyrkogatan, öppnade biograf Maxim-teatern 1916. Biografen bytte sedan namn till Roxy, följt av Boulevard innan den slutligen stängde. På 50-talet tog TV över den nyhetsförmedlande rollen och biograferna fick en tynande tillvaro. 1955 började man på Maxim visa erotiska filmer och man kunde därmed förlänga livet på biografen fram till den slutliga stängningen 1967. Stängningen berodde delvis på en omfattande ombyggnad av huset. Nu finns Jedviks skobutik i lokalen och inga spår finns kvar av biografen.

referenser

Från tornväktartid till modern räddningstjänst. Bertil Söderberg
Gator och torg i mitt Göteborg. Birgitta Kyrö Mattson

Göteborgs alla biografier – en resa i 100 år. Göran Bjelkedal.

Göteborgs Allehanda 20 dec 1802.

Göteborgs gatunamn. Greta Baum.

Göteborgs historia, Bertil Andersson

Göteborgs historia, Martin Fritz

Göteborgs historia, Grundläggningen och de första hundra åren. Helge Almquist.

Göteborgs hjärta 1, Sven Gulin.

Göteborgs hjärta 2, Sven Gulin.

Göteborgs kalender, årgångarna mellan 1880-1930.

Göteborgs kanaler och broar berättar. Bengt Öhnander

Göteborg, Svenska turistföreningens årsskrift 1978

Göteborgs tomtägare 1637-1807, Olga Dahl. www.gbgtomter.se

Hus för hus i Göteborgs stadskärna, red. Gudrun Lönnroth

Kartor och sammanställningar hos Stadsmuseum.

Kvarteret bokhållaren i Göteborg, Maja Kjellin

Ritningar hos Stadsbyggnadskontoret.

Ögonblick av nostalgiska återblickar 1-20, Lars O Carlsson

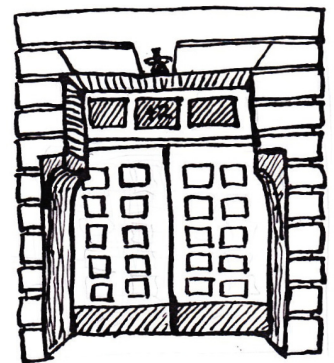
Ögonblick av nostalgiska återblickar 21-40, Lars O Carlsson

S K I C K

42 RENOVERINGAR

1998 avslutades ombyggnad till nuvarande inre skick. I stort sett samtlig VVS och elutrustning nyinstallerades, frånluftsventilation installerades, hiss monterades, trapphus målades om och fick ny armatur, ytter- och lägenhetsdörrar byttes och en del av fönstren byttes ut. Kontorslokaler byggdes om till lägenheter och försågs med badrum och kök 1998. 2007 fick det yttre en översyn genom att nästan all takplåt byttes ut tillsammans med hänggrännor och stuprör och den putsade fasaden målades om tillsammans med en del annan fasadöversyn.

fastighetsdata

SERVITUT

42 REGISTER

Det är registrerat att fastighet 19:18 har rätt till väg medan fastighet 19:19 har rätt att från fastighet 19:18 kräva fjärrvärme. 19:19 har även del i gemensamhetsanläggningen inom Vallgraven GA:9.

Gällande stadsplan är från 1866 och anger endast kvartersgräns. Fastigheten omfattas av det den del av bevarandeprogram för bebyggelsen inom vallgraven som beslutades 1987.

Historik 1619-2013

objektsdata

Fastighetsbeteckning: Inom Vallgraven 19:19

Adress: Kyrkogatan 42

411 15 Göteborg

Fastighetsägare: Bostadsrättsföreningen Kyrkogatan i Göteborg

Organisationsnummer: 769609- 6366

Antal fastigheter: 1 styck byggnad enligt data från Lantmäteriet. 5 huskroppar. Bostadsrätter 23 styck, 14 enrummare och 9 tvårummare. Lokaler: 2 styck

Byggnad: 1355 m2

Bostadsyta: 1137 m2

Lokalyta: 218 m2

Markyta: 573 m2

Gårdsyta: 87 m2

Byggnadsår: 1814?, 1865, 1886, 1928

Ombyggnadsår: 1918, 1997

bygglov 19:19

1861 Ombyggnad, nya portar avseende den östra huskroppen

1865 Nybyggnad gårdshus norr

1886 Nybyggnad gårdshus öster och förändring samt tillbyggnad gatufasad, portgång genom huset.

1918 WC och genombrott i brandmur

1919 Nya väggar lager

1921 Garage

1924 Ombyggnad östra huskroppen till lager och kontor. Utökning av garage.

1928 Nybyggnad västra huskroppen

1929 Förändring brandmur samt WC.

1936 Hiss

1967 Ny entré samt två dörrar, borttagande av källarfönster mot gatan.

1968 Ljuslåda

1979 Ombyggnad till kontor

1997 Ombyggnad till bostäder

2005 Inredning av trapphus till följd av förändring av lägenhet i C-uppgången

2010 Takuträde via balkong

2012 Takterass, sidofönster, taklantina

övrig renovering

1997 Rör- och elstambyte, ventilation, hiss, trapphus, fönster, dörrar, badrum, kök.

2003 Soprum

2004 Lägenhetsförråd

2004 Tvättmaskiner

2005 Ommålning trapphus

2007 Torktumlare

2007 Omläggning av tak, målning gatufasad, omputsning fläck vis gårdsfasader

2004 Armatyr ovan port

2007 Avfuktare torkrum

2007 Bredband

2007 Ommålning trapphus

2008 Belysning innergård

2007 Ommålning innergård

2008 Asfaltering innergård

2010 Porttelefon

2010 Fläkt (lagerdelen)

2011 Plattform utgång tak

underhåll

2005 Rensning av ventilation

2007 Borinjektion

2008 Byte styrutrustning frånlufts fläkt (A västra)

2009 Rensning av ventilation

2010 Nya ventilationsdon, kontroll mätning ventilation

2010 Byte takfläkt (A västra)

2011 Nödtelefon hiss

2011 Grundvattenpump

2012 Takfläkt elektronik (A)

2012 Mät-dubbar